

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

David Fereš

Kriminalistické učení o oběti trestného činu
(kriminalistická viktimologie)
Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Jan Musil, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce: březen 2016

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29.3.2016

Děkuji vedoucímu své práce prof. JUDr. Janu Musilovi, CSc. za ochotu, cenné rady a trpělivost.

Obsah:

Úvod	1
1. Základní pojmy viktimologie.....	2
1.1 Oběť.....	2
1.2 Typologie oběti.....	2
1.3 Viktimita (Viktimnost).....	6
1.4 Újma.....	8
1.5 Viktimizace.....	10
1.5.1 Primární viktimizace.....	10
1.5.2 Sekundární viktimizace.....	11
1.5.3 Terciární viktimizace.....	13
1.5.4 Reviktimizace.....	14
2. Kriminalistická viktimologie jako specifická část obecné viktimologie.....	14
3. Předmět kriminalistické viktimologie.....	16
3.1 Vztah oběti a pachatele.....	16
3.2 Podíl oběti na predeliktní situaci.....	20
3.3 Podíl oběti na vzniku stop.....	22
3.4 Oběť jako nositel stop.....	24
3.5 Role oběti při vyšetřování trestných činů.....	29
3.6 Oběť jako oznamovatel trestného činu.....	30
3.7 Oběť jako svědek.....	34
3.8 Účast oběti na jiných vyšetřovacích úkonech.....	42
3.8.1. Konfrontace.....	43
3.8.2. Rekognice.....	44
3.8.3. Vyšetřovací pokus.....	47
3.8.4. Rekonstrukce.....	48
3.8.5. Prověrka na místě	49
3.9 Oběť jako předmět ohledání, odběru vzorků a znaleckého zkoumání.....	50
4. Předcházení sekundární viktimizaci v trestním řízení.....	57
5. Reflexe role oběti v trestním právu hmotném.....	62
6. Reflexe role oběti v trestním právu procesním	65
Závěr.....	67
Použitá literatura.....	68
Resumé.....	71
Summary.....	72

Úvod

Oběť je zjevně jedním z klíčových aktérů situace předcházející trestnému činu i průběhu trestného činu samotného, ale její postavení v procesu hledání spravedlnosti se postupně vyvíjelo. Oběť je tím, kdo nese následky kriminálního jednání, proto v předfeudální a raně feudální společnosti byla oběť tím, kdo stíhal a trestal pachatele, zpravidla s pomocí svých příbuzných. Spravedlnost těžko odlišitelná od odplaty byla v průběhu feudální éry nahrazena spravedlností vynucovanou shora vrchností a státem. Stát se stal nejen soudcem, ale i stranou poškozenou trestným činem a oběť byla odsunuta stranou.

Trestní právo, a po svém vzniku i další trestní vědy jako penologie, kriminologie a kriminalistika, zaměřovalo svou pozornost téměř výhradně na pachatele. Nový zájem o oběť se začal objevovat až ve třicátých letech dvacátého století a od té doby význam a pozornost přikládané oběti rostou. Výsledkem tohoto vývoje je i relativně nový vědní obor – kriminalistická viktimologie, který je předmětem mé práce.

Kriminalistická viktimologie vznikla jako interdisciplinární věda na průsečíku kriminalistiky a viktimologie, proto zahrnuje dvě odlišné, ale provázané roviny jednání s obětí. V kriminalistické rovině je oběť vnímána jako zdroj informací o pachateli a průběhu trestného činu, kterých je zapotřebí k jeho objasnění. Viktimologické pojetí chápe oběť jako lidskou bytost, která prožila újmu a potřebuje kvalifikovanou pomoc. Obrací se o pomoc prostřednictvím orgánů činných v trestním řízení na stát, který má jak prostředky, tak morální povinnost pomoc poskytnout, neboť jeho prvotním zájmem je bezpečí a blahobyt občanů.

Toto téma mne zaujalo, protože je praktické, důležité a přínosné, a přitom ho veřejnost opomíjí a žije v mylných představách a předsudcích. V České republice je ročně oficiálně evidováno kolem tří set tisíc trestných činů, každý je potenciální obětí. Přitom lidé obeznámení s problematikou kriminalistické viktimologie a příbuzných oborů se zpravidla dokáží lépe vyrovnat s újmou, stanou-li se sami obětí, anebo spíše oběti pochopí a pomohou jim.

1. Základní pojmy viktimologie

1.1 Oběť

Obecná viktimologie zná alespoň tři pojetí oběti. V nejširším pojetí rozumíme oběti člověka nebo skupinu lidí, kteří utrpěli újmu způsobenou trestným činem, válkou, diskriminací či živelní pohromou. Ve druhém pojetí je obětí osoba, organizace nebo morální či právní řád, který je ohrožený, poškozený či zničený trestným činem¹.

Kriminalistická viktimologie používá třetí, nejužší pojetí oběti, jakožto fyzické osoby, které byla trestným činem způsobena újma na životě, zdraví, majetku, cti či jiných právech². Mimo takto vymezený okruh obětí stojí tzv. nepřímé oběti ve smyslu § 2 odst. 3 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, což jsou pozůstalí po přímé oběti, jelikož ohniskem zájmu je vztah mezi obětí a pachatelem konkrétního trestného činu a jejich interakce při samotném páchání trestného činu a chování oběti po něm. Zda daná osoba je či není obětí se posuzuje objektivně, podle toho, zda jí byla na zákonem chráněných právech způsobena trestným činem újma.

Zároveň také v pojetí kriminalistické viktimologie existuje okruh trestných činů bez oběti, zejména takových, kde objekt je příliš abstraktní jako veřejný zájem, mravnost, hospodářství, životní prostředí nebo takových, kdy poškozeným je stát či právnická osoba.

1.2 Typologie obětí

I v nejužším pojetí pojem oběti zahrnuje početnou a rozmanitou skupinu osob, proto se již od samotného vzniku viktimologie odborníci snaží oběti roztrždit podle příbuznosti určitých rysů. Postupně vznikla celá řada typologií, jež se odlišují kritériem, které jejich autoři považovali za kriminalisticky relevantní.

Základní je kategorizace obětí podle druhu trestné činnosti, jíž byly poškozeny, například oběti majetkové kriminality, násilné trestné činnosti atd. Význam této kategorizace spočívá převážně v třídění pro statistické a evidenční účely.

¹ HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 164 s. ISBN 978-80-7380-446-6. Str. 18.

²MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 62.

Hans von Hentig vytvořil seznam 13 skupin obětí, a to podle charakteristiky zvyšující riziko. Tento přístup se nazývá statickým, jelikož se zabývá vlastnostmi obětí, které jsou trvalé nebo přinejmenším dlouhodobé a obtížně ovlivnitelné. Mezi rizikové skupiny řadil 1) děti a mladistvé, 2) ženy, 3) seniory, 4) osoby s mentálním handicapem, 5) imigranty, 6) příslušníky minorit, 7) mentálně narušené včetně traumatizovaných osob, 8) osoby trpící depresemi, 9) osoby toužící po rychlém zbohatnutí, 10) osoby promiskuitní a vztahově nestálé, 11) osoby osamělé a osoby „se zlomeným srdcem“, 12) tyrany a trýznitele, 13) osoby výjimečné, vyčnívající a osoby zablokované vůči spolupráci s policií³. Tato typologie nepřináší mnoho praktických vývodů, zejména vezmeme-li v úvahu, že první tři rizikové skupiny dohromady tvoří nejméně dvě třetiny populace.

Benjamin Mendelsohn prováděl vlastní dotazníkové výzkumy na obviněných, obětech a svědcích a na jejich základě došel k závěru, že zpravidla existuje osobní vztah mezi obětí a pachatelem. Jeho typologie obětí vychází z tohoto vztahu a míry zavinění obětí⁴:

- 1) zcela nevinná oběť
- 2) oběť s menším podílem viny než pachatel – oběť vyskytující se bez zvláštního úmyslu v rizikové situaci
- 3) oběť stejně vinná jako pachatel nebo oběť totožná s pachatelem – oběť napomáhající ke spáchání jiného trestného činu, oběť dobrovolná, např. v případech sebevraždy či eutanázie
- 4) oběť s větším podílem viny než pachatel – zejména úmyslně provokující
- 5) oběť s podstatně větším podílem viny než pachatel – např. osoba usmrčená sebeobranou pachatele
- 6) simulující či fiktivní oběť.

³ČÍRTKOVÁ,L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014.158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 15.

⁴HOLOMEK,J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk,2013.164 s. ISBN 978-80-7380-446-6. Str. 29-30.

Protože Mendelsohnův přístup vychází z interakce oběti a pachatele, čímž kontrastuje s Von Hentigovou prací, nazývá se přístupem dynamickým. Mendelsohnovo členění obětí poprvé představilo myšlenku tzv. viktimologického zavinění, jíž přejala řada dalších viktimologů. Pojem viktimologické zavinění, který je zcela odlišný od zavinění ve smyslu trestního práva, označuje podíl oběti na tom, že došlo k trestnému činu. Oběť tento podíl nese proto, že pachatele vyprovokovala či mu zavedla příležitost k trestné činnosti svou neopatrností, důvěřivostí, opilostí a podobně.

Příklad z praxe: *Armin Meiwes, 42 letý počítačový technik, umístil na internet inzerát, kde hledal muže, kterého by mohl zabít a sníst. Odpověděl mu Bernd Jürgen B., který s pachatelem prohodil své přání být sněden, aby s ním mohl plně splynout. Když pachatel bezprostředně před činem váhal, poškozený ho aktivně povzbuzoval⁵.*

Tento příklad ukazuje oběť s vysokým stupněm viktimologického zavinění, vlastně kdyby nebylo ublížení na zdraví a usmrcení výslovně vyloučeno ze souhlasu poškozeného, nešlo by podle českého práva ani o trestný čin.

Ezzat A. Fattah se pokusil spojit obě předchozí typologie, výsledkem bylo pět kategorií obětí podle míry účasti na trestném činu⁶:

- 1) nezúčastněná oběť – nemá podíl na vzniku trestného činu
- 2) zúčastněná oběť – svým přístupem jednání pachatele umožní či ulehčí
- 3) provokující oběť – aktivně podporuje vznik situace vedoucí k trestnému činu
- 4) latentní nebo predisponovaná oběť – má vlastnosti, jež zvyšují riziko, že se stane obětí oproti průměru populace
- 5) falešná oběť.

Příklad z praxe: *Manažer, který nutil k sexu nebo znásilnil několik svých spolupracovnic se hájil tím, že se jedná o falešné oběti. Tvrdil, že sexuální násilník by obtěžoval všechny své kolegyně, zatímco na jeho útoky si stěžuje jen polovina z 12 spolupracovnic. Dále se hájil tím, že oběti ho provokovaly nebo se stykem souhlasily. Trestní oznámení vysvětloval snahou ho zdiskreditovat nebo se mu pomstít.*

⁵ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 23.

⁶tamtéž

Z viktimologického pohledu se nejedná o důkaz nevěrohodnosti obětí, ale naopak, že si pachatel jako zkušený násilník vybíral vhodné oběti, u kterých mohl dosáhnout svého cíle⁷.

Brunon Hořst dělí oběti jednoduše a přehledně podle kombinovaného kritéria zavinění individuálního či příslušností ke skupině a pozitivního (např. policie) či negativního hodnocení (např. provokatér, resp. prostitutky)⁸.

Žádná z typologií nebyla všeobecně přijata, Günther Kaiser poznamenává, že jejich vytváření sice přispívá k systematice, ale nepřináší žádné nové poznatky⁹. Více autorů se zabývá rozborem a kritikou kategorizace obětí podle míry spoluviny. Výstižně tento potenciálně nebezpečný přístup shrnul Nils Christie ve svém „mýtu o ideální oběti“, kde definoval šest znaků, jež má ideální zcela nevinná oběť. Postoje ke všem ostatním obětem jsou do určité míry ambivalentní, rizika takového uvažování budou rozebrána dále. Ideální oběť má tyto rysy:

- 1) je ve srovnání s pachatelem slabá
- 2) nevystavovala se záměrně riziku, ideálně byla napadena při zcela běžné činnosti
- 3) nenese podíl na vzniku zločinu, např. neprovokovala pachatele, nechovala se agresivně
- 4) oběť nebyla v žádném vztahu s pachatelem, šlo o jednorázový útok neznámé osoby
- 5) pachatel je jednoznačně silný a zlý, jeho pohnutky jsou zavrženíhodné
- 6) oběť evokuje správný obraz ideální oběti kombinací síly, slabosti a atraktivity, aniž by ohrožovala vyváženost důležitých zájmů¹⁰.

⁷ČÍRTKOVÁ,L. *Viktimologie pro forezní praxi*. Praha: Portál, 2014.158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 23.

⁸NOVOTNÝ,O., ZAPLETAL,J. A kol. *Kriminologie*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5. Str. 160.

⁹KAISER,G. *Kriminologie:Úvod do základů*. Praha: C.H.Beck, 1994. 264 s. ISBN 80-7179-002-8. Str.225.

¹⁰ČÍRTKOVÁ,L. *Viktimologie pro forezní praxi*. Praha: Portál, 2014.158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 27-31.

Příklad 1: *Drobná stařenka se vrací od nemocné sestry, o kterou pravidelně pečuje. Na ulici je přepadena velkým silným mužem, který ji povalí, zbije a vezme jí kabelku, aby si mohl koupit alkohol a drogy.*

Příklad 2: *Mladý muž popíjí v baru, kde ho následně napadne a oloupí jeho známý.*

Srovnáme-li oba případy, lidsky chápeme jednání prvního pachatele jako závažnější, protože stařenka, na rozdíl od mladého muže, se nemohla bránit a její chování před činem bylo příkladné. I trestní zákon považuje fakt, že oběť je osoba vysokého věku nebo nemohoucí za přitěžující okolnost¹¹. Chybné důsledky mýtu o ideální oběti nastávají, dojdeme-li k úvaze, že když první pachatel je horší, pak druhá oběť je méně obětí.

Jiný způsob klasifikace užívá pojmy přímé a nepřímé oběti, kdy přímou obětí rozumíme osobu, jíž byla trestným činem bezprostředně způsobena újma. Nepřímou obětí rozumí české právo taxativně vymezené pozůstalé osoby blízké po nepřeživší oběti trestného činu¹². Ve viktimologii je tento pojem některými autory používán pro osoby, jež v důsledku újmy utrpěné přímou obětí samy pociťují újmu. Zpravidla se jedná o osobu blízkou přímé oběti, také nazývané primární oběť, ale předpokladem zde není její smrt následkem trestného činu. Psychologové se například často zabývají obtížemi partnerů obětí znásilnění.

1.3 Viktimita (Viktimnost)

Každý člověk je vystaven riziku, že se stane obětí trestného činu, ale míra tohoto rizika se u jednotlivých osob liší v závislosti na mnoha faktorech sociálních, fyzických i psychických. Souhrn působení těchto faktorů se nazývá viktimita, u některých autorů také viktimnost. Viktimita je tedy statistická míra pravděpodobnosti, že jedinec nebo příslušník skupiny se stane obětí trestného činu. Často se o ní hovoří jako o disponovanosti stát se obětí trestného činu¹³. Při zkoumání viktimity existují dva

¹¹ § 42 písmeno h) zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku

¹² § 2 odst. 3 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

¹³ MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. *O významu poznávání obětí trestné činnosti*. Kriminálníka 1/2009.

základní přístupy. Statický model se zaměřuje na stálé vlastnosti dané osoby, které ovlivňují riziko viktimizace. Dynamický model zohledňuje vztah oběti a pachatele, jejich interakci a vliv prostředí.

Základní viktimogenní faktory jsou:

- 1) věk: nízký kvůli nižší míře opatrnosti a často vyšší agresivitě i vysoký zejména kvůli nižší fyzické síle a vyšší důvěřivosti.
- 2) profese: mezi oběťmi úmyslných trestných činů proti životu a zdraví je patrná zvýšená viktimnost policistů, hlídačů, vězeňského personálu či průvodčích. Loupežemi jsou v nadprůměrné míře ohroženi taxikáři, prodavači, zaměstnanci bank a směnárny či obsluha čerpacích stanic.
- 3) psychické vlastnosti: zejména osoby se zvýšenou agresivitou vyvolávají konfliktní situace a provokují potenciální pachatele. U některých druhů trestných činů zvyšuje riziko také lehkomyšlnost, důvěřivost či dobrodružnost¹⁴.
- 4) sociální charakteristika: příslušnost k menšinové a společností málo akceptované skupině je zásadní u zločinů z nenávisti a významně přispívá i k riziku jiných druhů trestných činů. Jde také o osoby stojící na okraji společnosti, blízko samotné sféře zločinu či se na kriminalitě podílející, typicky jsou riziku vystaveni bezdomovci, prostitutky či drogoví dealeři.

Matematicky se někdy míra rizika vyjadřuje pomocí tzv. indexu viktimnosti, kdy se uvádí počet obětí na daný počet (nejčastěji 1000 či 100 000) obyvatel či příslušníků skupiny.

Pravděpodobnost viktimizace dále zvyšují vnější faktory souhrnně nazývané viktimogenní situace. Jsou to rizikové časy a lokality, zejména ve velkých městech a aglomeracích, které jsou typické vysokou koncentrací obyvatelstva, snadnou dopravou, pravidelným pohybem lidí a anonymitou. V takových městech se dále vyznačují tzv. specifické kriminogenní zóny podle převládajícího druhu trestné činnosti.

¹⁴NOVOTNÝ,O., ZAPLETAL,J. A kol. *Kriminologie*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5. Str. 153.

1.4 Újma

Újmou rozumíme objektivní zhoršení stavu oběti zaviněné porušením jejích práv trestným činem. Nepřihlíží se při tom k subjektivnímu vnímání oběti. Podle předmětu můžeme hovořit o újmě na životě, zdraví, psychickém stavu, majetku, cti či společenském postavení. Viktimologové se shodují, že často je nejzávažnější újmou psychické trauma. Každý člověk někdy v životě utrpí majetkovou ztrátu, když něco ztratí, něco se mu rozbije anebo zbytečně vydá peníze za neodpovídající protiplnění a nebývá problém se s takovou situací psychicky vyrovnat.

Rovněž jsme smířeni s rizikem zranění či úrazu v domácnosti, zaměstnání či při sportu. Naproti tomu utrpí-li někdo majetkovou ztrátu stejné výše nebo medicínsky obdobně závažné poškození zdraví, protože se stal obětí trestného činu, nese si často psychické obtíže dlouho poté. Souvisí to s tím, že zkušenost oběti trestného činu narušuje zažitě představy a způsob myšlení, zejména iluzi kontroly a iluzi spravedlivého světa¹⁵.

Iluze kontroly spočívá v představě, že jsme „pány vlastního osudu“, která je porušena tím, že se staneme obětí, tedy pasivním prvkem, zcela v moci pachatele. Specifickou reakcí na tuto změnu vnímání sebe sama a pachatele v některých situacích je tzv. Stockholmský syndrom, kdy život oběti je v rukou pachatele. Proto se nevědomě oběť upne k iluzi, že pachatel vlastně musí být v podstatě slušný sympatický člověk nucený k jednání vnějšími okolnostmi, protože jinak by ztratila naději na přežití dané situace.

Příklad z praxe: *Jan Philipp Reemtsma byl unesen a 33 dní držen jako rukojmí. Celou dobu byl v dokonalé sociální izolaci, vyjma krátkých rozmluv s únoscem, které v součtu trvaly nejvýše hodinu čistého času. Tyto rozmluvy se staly pro uneseného ostrůvky naděje v tíživé monotonii. Hlas únosce mu po čase začal připadat sympatický a ve svých fantaziích si přál, aby ho únosce uklidnil, dotkl se jeho ruky nebo ho vzal kolem ramen. Sám se cítil těmito představami deprimován, protože je chápal jako projev totálního podrobení, on jako zoufalá oběť toužil po náklonnosti svého únosce¹⁶.*

¹⁵ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 44 resp. 69 ad.

¹⁶ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 43.

Iluze spravedlivého světa je představa, že slušným, poctivě pracujícím lidem se nemůže přihodit nic zlého. Oběť trestného činu se s konfliktem této představy a vlastní zkušenosti může vyrovnat dvěma způsoby, buďto se iluze vzdá anebo začne pochybovat o vlastním spolu/zavinění. Obě tyto varianty představují závažnou zátěž pro psychiku.

Při procesu vyrovnávání se s traumatem prochází oběť postupně třemi fázemi:

- 1) fáze šoku: nastává bezprostředně po napadení, zpravidla začíná ztuhnutím úlekem, následně přechází ve stav roztěkanosti, zmatenosti, neschopnosti racionálně jednat a srozumitelně se vyjadřovat. Tyto stavy jsou nezřídka spojeny s výpadky paměti. Ve fázi šoku, jež může trvat od několika hodin po několik dní, jsou dva typické vzorce chování, tj. expresivní anebo kontrolované chování. Expresivní model chování se projevuje zjevnými výlevy silných emocí zejména vzteku, strachu či zoufalství. Kontrolované chování naopak všechny emoce skrývá, oběť působí strnule, chladně.
- 2) fáze hojení: také zvaná fáze předběžné adaptace je obdobím vyrovnávání se s traumatizující událostí. Zvenku se projevuje střídáním dvou poloh, potřeby hovořit o traumatu, prožívat hněv, strach i pocit viny a naopak potřeby stáhnout se, nemluvit o události. Délka této fáze je velmi variabilní, závisí na závažnosti újmy, previktimní osobnosti, tj. emoční a psychické vyrovnanosti a síle před viktimizací, a absenci či přítomnosti dalších stresujících zkušeností v jejím průběhu.
- 3) fáze zhojení: fáze konečné adaptace, oběť navazuje na svůj osobní a pracovní život. Traumatizující událost není zapomenuta, ale vzpomínka na ni už nevyvolává přílišné stresové a emoční reakce.

Praxe prokázala, že oběti, které mají určité znalosti a chápání fungování prožívání traumatu, se zpravidla vyrovnávají s následky trestného činu lépe a s menším rizikem patologických reakcí. Snáze se vypořádávají s problémy anebo dokáží včas rozeznat potřebu odborné pomoci. Nepoučené oběti častěji trpí nespavostí, pocity strachu a své obtíže před okolím tají¹⁷.

¹⁷ČÍRTKOVÁ,L., VITOUŠOVÁ,P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada Publishing, 2007. 192 s. ISBN 978-80-247-2014-2. Str. 25.

1.5 Viktimizace

Viktimizace je proces, kterým se fyzická osoba stává z oběti potenciální obětí reálnou ve smyslu kriminalistické viktimologie. Tento proces zahrnuje všechny relevantní prvky, tj. vztah oběti a pachatele, predeliktní chování a míru viktimnosti oběti, a jeho důsledkem je až trojí újma oběti. Těmto třem dosti odlišným druhům újmy odpovídají tři fáze procesu viktimizace.

1.5.1 Primární viktimizace

Primární viktimizace je způsobena samotným útokem pachatele a vede k bezprostřednímu poškození zdraví, ztrátě na majetku anebo psychickému traumatu. Pro určení, zda osoba bude považována za oběť, je rozhodující objektivní hledisko, ale subjektivní hledisko ovlivňuje chování oběti, včetně kriminalisticky relevantních prvků jako je oznámení trestného činu a následně spolupráce s orgány činnými v trestním řízení.

Psychologové rozlišují 5 fází primární viktimizace z pohledu oběti¹⁸:

- 1) Percepce – o fázi percepce hovoříme, když osoba kognitivně dojde k závěru, že se stala obětí trestného činu a tuto roli vnitřně akceptuje. Ačkoliv se fáze percepce zdá samozřejmostí, jsou situace, kdy nenastává vůbec nebo až s větším odstupem po samotném trestném činu. Vůbec nenastává zejména považuje-li osoba, jež je objektivně obětí, újmu za bagatelní nebo újmu vůbec necítí (např. čtrnáctiletá oběť pohlavního zneužití, jež jednala z vlastní vůle) nebo nechápe-li jednání pachatele jako jednání kriminální. To přichází v úvahu buďto, stalo-li se takové jednání normou, jako například u dlouhotrvajícího domácího násilí, anebo není-li schopna jednání pachatele chápat vůbec, například dětské oběti zneužívání v rodině. Delší a složitější reflexe událostí nastává zpravidla, je-li mezi obětí a pachatelem bližší vztah. Čírtková uvádí příklad dívky, na níž si dobrý kamarád vynutil násilím soulož, a která si

¹⁸ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 47-60.

nebyla jista, zda má tuto událost interpretovat jako znásilnění, protože není snadné v mysli spojit v jedno osobu blízkou a osobu násilníka.

- 2) Deklarace – viktimizace přechází do fáze deklarace okamžikem, kdy trestný čin přestává být součástí latentní kriminality a oběť se stává poškozeným ve smyslu trestního práva¹⁹. Rozhodujícím prvkem je tedy oznámení trestného činu orgánům činným v trestním řízení. K tomu dochází buďto přímou cestou, tj. oběť podá trestní oznámení sama, nebo nepřímou, tj. řízení je zahájeno bez aktivní činnosti oběti na základě vlastní činnosti orgánů činných v trestním řízení, oznámení svědka či osoby, jíž se oběť svěřila. Dojde-li k deklaraci nepřímou cestou, může to negativně ovlivnit ochotu oběti spolupracovat, jelikož oběť může získat dojem, že jí role poškozeného byla vnucena zvenčí, ačkoli ona sama na ni připravena nebyla.
- 3) Fáze přípravy na roli poškozeného – v této fázi oběť hodnotí svou ochotu spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení, což zároveň znamená svou připravenost postavit se pachatelí.
- 4) Fáze svědectví – oběť si vytváří motivaci pro spolupráci a podání výpovědi. Psychická síla a ochota při tom může kolísat.
- 5) Fáze konsekventní realizace role poškozeného – do této fáze patří otázka setrvání u ochoty svědčit a uplatňování práv poškozeného v trestním řízení a práv oběti na pomoc.

1.5.2 Sekundární viktimizace

Sekundární viktimizace se projevuje výhradně v rovině psychické a emoční a spočívá v prohlubování újmy i po dokonání samotného trestného činu. M. Khan vytvořil pojem kumulativního traumatu²⁰, kdy po trestném činu místo léčby psychiky následují další a další menší psychické újmy, které by samy o sobě jinak byly zvládnutelné, ale u oběti se stres kumuluje a celkově její krizi prohlubuje. A právě zdánlivě přecitlivělé či nepochopitelné reakce oběti často vedou k dalšímu nevhodnému jednání okolí.

¹⁹Zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád § 43 odst. 1.

²⁰ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 62.

Původcem může být i pachatel, který na oběť naléhá, např. aby trestný čin neoznamovala, ale častěji jde o jiné osoby, zejména o sociální okolí oběti, média a o orgány činné v trestním řízení a znalce²¹. Příčinami sekundární viktimizace jsou zejména ve společnosti zakořeněné iluze a z nich vyplývající předsudky, které se uplatňují především vůči ambivalentním obětem, tj. těm, které neodpovídají mýtu o ideální oběti. Kromě psychických dopadů na oběť, která rány sekundární viktimizace může vnímat jako trest za to, že se stala obětí trestného činu, jsou zde závažné důsledky pro společnost a zejména kriminalistiku, neboť sekundární viktimizace či strach z ní mají významný vliv na latenci kriminality a ochotu i schopnost spolupracovat při trestním stíhání.

Obvyklými sekundárními ranami jsou zejména²²:

1) Očerňování oběti a přenášení viny – zde má hlavní roli iluze o spravedlivém světě, okolí oběti či média zpracovávají informace o trestném činu takovým způsobem, aby byly zachovány jejich vlastní iluze a pocit bezpečí. Hledají proto skutečnosti, jež by se daly vyložit i tak, že oběť nese část viny, např. vedla ne zcela příkladný život, pohybovala se v rizikových lokalitách, k pachateli se chovala příliš důvěřivě či naopak konfrontačně a vyprovokovala ho. Často osoby, které oběť očerňují, vychází z efektu retrospektivy, informační asymetrie a pokřivené logiky. Např. oběť se chovala takovýmto způsobem a následně se stala obětí trestného činu. Při zpětném pohledu se zdá logické, že situace vyústila v trestný čin, je-li to logické, bylo to i předvídatelné a oběť se tedy měla chovat jinak, aby se trestnému činu vyhnula, může si tedy za to sama.

2) Nerespektování soukromí – prezentování soukromých informací oběť vnímá jako další újmu a pokračující ztrátu kontroly nad svým životem.

3) Bagatelizace újmy – problém spočívá převážně v ignorování psychického traumatu oběti, okolí oběti považuje např. majetkovou újmu za zanedbatelnou a

²¹NOVOTNÝ,O., ZAPLETAL,J. A kol. *Kriminologie*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5. Str. 159.

²²ČÍRTKOVÁ,L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014.158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 63-70.

nebere ohledy na narušenou duševní rovnováhu oběti, jejíž vnější projevy nechápe.

4) Mýty o znásilnění a domácím násilí – znásilnění a domácí násilí jsou extrémně traumatizující trestné činy, protože útočí na nejsoukromější sféru lidského života a v obětech vyvolávají i oprávněný strach o holé přežití. Přesto jsou to zároveň trestné činy, o nichž panuje ve společnosti celá řada výzkumy opakovaně vyvrácených předsudků a mýtů. U znásilnění se jedná zejména o mýtus o slušné ženě, slušná žena se netoulá sama nočními ulicemi a podobně, a proto jí nic nehrozí, protože podle obecné představy pachatelé znásilnění jsou oběti neznámí sexuální devianti.

Dalším mýtem je představa vyzývavé ženy, která provokuje muže, jelikož v něm vzbuzuje choutky. Výzkumy naopak dokládají, že atraktivita oběti nehraje větší roli a hlavním kritériem výběru oběti je, jako u většiny trestných činů, dostupnost. Zloději také nekradou věci, protože jsou cenné či dobře zpeněžitelné, ale protože jsou nehlídané či nezajištěné.

V případě domácího násilí panuje nejčastěji představa, že oběť si jednání pachatele „prostě nechá líbit“, protože přece existuje spousta možností obrany. Tato představa odporuje studiím o naučené bezmoci a příbuzným fenoménům psychické dominance pachatele nad obětí. Některé mýty sahají až k představě dvou od počátku narušených jedinců, jejichž poruchy se komplementárně doplňují.

1.5.3 Terciární viktimizace²³

Zatímco primární újma vzniká při samotném trestném činu a sekundární převážně v době trestního řízení, terciární újmou rozumíme dlouhodobou neschopnost vyrovnat se s traumaty a navázat na předchozí obvyklý způsob života. Psychologové dokládají, že oběti v takovém případě rozdělují svůj život na „předtím a poté“.

V některých případech trestný čin rozvrátí životní styl oběti takovým způsobem (rozpad rodiny, ztráta zaměstnání, rozbití společenských vazeb), že oběť považuje

²³ Některí autoři anebo překladatelé užívají pojem „terciální viktimizace“ ve stejném významu.

okamžik trestného činu za konec svého života a dále již jen tápe. Zda nastane terciální viktimizace ovlivňuje především osobnostní založení oběti a druh trestného činu.

1.5.4 Reviktimizace

Reviktimizace je situace, kdy se fyzická osoba stane obětí trestného činu opakovaně, ať už téže skutkové podstaty nebo jiné. K tomu může dojít náhodou, ale může to být i proto, že disponuje rysy, které jsou přitažlivé pro pachatele. Pro tyto případy se užívá pojem predestinovaná oběť. Další možností je, že první proces viktimizace změnil oběť takovým způsobem, že je nyní k dalším útokům náchylnější, u takových osob poté zpravidla s každým dalším útokem roste riziko dalšího opakování, klesá důvěra v orgány činné v trestním řízení a zhoršuje se psychický stav.

Oběť viktimizace, a zejména opakované, vyžaduje odbornou pomoc i proto, že mezi pachatelem trestné činnosti je nezanedbatelný podíl osob, jež se v dětství či mládí samy staly obětí kriminálního jednání a tato zkušenost narušila jejich vnímání vlastní osoby a emoční a charakterovou stabilitu²⁴.

2. Kriminologická viktimologie jako specifická část obecné viktimologie

Viktimologie (odvozeno od latinského *victima* – oběť) je vědní obor, který se zabývá obětí, jejími charakteristikami, procesem viktimizace, vztahem mezi pachatelem a obětí, rolí oběti v trestním řízení a prevencí viktimizace²⁵.

Jako vědecká disciplína se začala formovat v druhé polovině 20. století v rámci kriminologie. Přispěla k tomu snaha o pomoc obětem druhé světové války a zejména holocaustu a jiných válečných zločinů a zároveň hledání nových způsobů uvažování o zločinu v kriminologii, která se dosud orientovala téměř výhradně na pachatele²⁶. Za otce viktimologie se tradičně označují právník Benjamin Mendelsohn a kriminolog

²⁴ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4. Str. 136-139.

²⁵NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. A kol. *Kriminologie*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5. Str. 151-152.

²⁶HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 164 s. ISBN 978-80-7380-446-6. Str. 12-14.

Hans von Hentig, jejich vlastní teorie byly později překonány, tedy nebyli schopni podat dobré odpovědi, ale položili si správné otázky, jež viktimologie řeší dodnes.

Von Hentig vytvořil takzvaný dynamický přístup orientovaný na interakci oběti a pachatele, popsal sekundární viktimizaci a 13 rizikových skupin potenciálních obětí.

Mendelsohn vytvořil takzvaný statický přístup typologií osob, jež jsou náchylné stát se obětí podle způsobu svého chování. V 70. letech se snažil o osamostatnění viktimologie od kriminologie, zejména jejím rozšířením o části nekryjící se s problematikou kriminality.

V tomto pojetí definoval 5 skupin obětí podle původce újmy, jímž může být:

- 1) kriminalita
- 2) oběť sama (např. sebevraždy)
- 3) sociální prostředí (individuální, skupinový a třídní útlak)
- 4) technologie (průmyslové havárie, dopravní nehody)
- 5) příroda (živelní pohromy).

V praxi měla být viktimologie využita primárně k pomoci obětem, za tím účelem navrhoval vznik klinik pro personální, sociální a kulturní rehabilitaci obětí²⁷. Tento směr dnes nazýváme obecnou viktimologií.

Vedle ní nadále existuje kriminologická viktimologie, jejímž hlavním praktickým výstupem jsou poznatky pro rozvoj prevence kriminality.

Nejmladší relativně samostatnou větví viktimologických učeních je kriminalistická viktimologie²⁸, oproti ostatním je nejužší svým zaměřením a nejkonkrétnější svou praktickou aplikací. Zabývá se obětí jako klíčovým faktorem jednotlivého trestného činu, jako zásadním zdrojem stop a informací, jejichž vytěžení a zpracování vede k úspěšnému odhalení pachatele, pravdivému popisu trestného činu a shromáždění důkazního materiálu.

Z výše uvedeného vyplývá potřeba důkladné odborné přípravy vyšetřujících orgánů, jelikož při neobratném postupu se cíle kriminalistické a obecné viktimologie mohou dostat do rozporu. Obecná viktimologie vyžaduje opatrné a citlivé zacházení s

²⁷HOLOMEK, J. *Viktimológia*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 164 s. ISBN 978-80-7380-446-6. Str. 15

²⁸MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C. H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 62

obětí, které může trvat velmi dlouho, než se vnitřně vypořádá s traumatem takovým způsobem, aby byla schopna o něm hovořit, natož vypovídat. Naopak kriminalista je pod časovým tlakem, jelikož s ubíhajícím časem zanikají fyzické stopy a klesá vypovídací hodnota svědectví, zároveň pachatel může připravovat svou obhajobu, vytvářet si alibi, inscenovat falešné skutečnosti, prchnout, ukrýt se či páchat další trestnou činnost. Rizikem tohoto střetu, jež se snaží odstranit legislativa na pomoc obětem trestných činů, je sekundární viktimizace oběti, její neochota až neschopnost podílet se na trestním řízení a obecný nárůst latence kriminality.

3. Předmět kriminalistické viktimologie

3.1 Vztah oběti a pachatele

Vztah oběti a pachatele je podstatným předmětem kriminalistického zájmu, jelikož zásadně ovlivňuje ochotu oběti trestný čin oznámit, vypovídat, spolupracovat při vyšetřování a má vliv na věrohodnost výpovědi. Není-li známa identita pachatele, lze využít obecných poznatků o vztahu pachatele a oběti k účinnému průzkumu sociálního okolí oběti, jejích pracovních, osobních a majetkových poměrů, a tak získávat informace potřebné pro vytyčení vyšetřovacích verzí²⁹. Vztah oběti a pachatele ovlivňuje průběh trestného činu a v některých případech je i jeho motivem.

Vztah oběti a pachatele může být založen objektivní skutečností, například bydlí ve stejné části obce, pracují na stejném pracovišti a podobně. Tento prvek usnadňuje setkání oběti a pachatele.

Běžnější a významnější je ovšem vztah subjektivní, například manželský, partnerský, příbuzenský, sousedský, pracovní, přátelský či nepřátelský. Pro pachatele tento vztah znamená, že je s obětí nějakým způsobem obeznámen, má informace, které mu poslouží při plánování činu, například ví, kdy je a není oběť doma, kde si schovává cennosti, jak ji oklamat či vylákat atd. Má-li pachatel obzvláště silný vliv na oběť, zejména cítí-li se oběť na pachateli nějakým způsobem závislá, může pachatel spoléhat, že oběť trestný čin vůbec neoznámí. Nevýhodu pro pachatele představuje riziko, že ho

²⁹MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C. H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 64.

oběť pozná a trestný čin nahlásí, tato obava může vést k umlčení vyhrožováním i vraždou.

Vztah mezi obětí a pachatelem nejčastěji existuje u násilných trestných činů, statisticky u 80 % vražd, z toho u poloviny případů šlo o vztah velmi blízký a v polovině případů se oběť s pachatelem alespoň znala. U značné části vražd je zásadní provokace pachatele obětí, která vyvolá násilnou reakci. Dalším druhem jsou vraždy plánované, které jsou obecně považovány za společensky nebezpečnější, což reflektuje i trestní zákoník. Také jejich objasňování je složitější, jelikož kromě vraždy samotné se pachatel připravuje i na vyšetřování a snaží se ho mařit inscenací, zahlazováním stop či přípravou alibi.

Při výzkumu loupeží byl blízký vztah mezi pachatelem a obětí určen ve 23 % případů a alespoň povrchní či nahodilý u 36 %³⁰. U násilných trestných činů hovoříme buďto o násilí z nepřátelství, kdy úmyslem pachatele je způsobit fyzickou újmu oběti nebo o násilí instrumentálním, které slouží k vynucení nějakého jednání či odstranění překážky a úmysl pachatele bývá zpravidla zjištěn, typickým příkladem je právě loupež.

Kromě osobního nepřátelství k oběti se může jednat také o zločiny z nenávisti, tedy útoky motivované rasovými, náboženskými či politickými důvody. Někteří autoři navrhují místo širokého výrazu zločin z nenávisti (hate crime) užívat přesnější předsudečné násilí (bias violence). Problematika nesnášenlivosti je zajímavá už jen tím, že se vyvíjí ve spirále pozitivní zpětnou vazbou. Podle statistik se 56,4 % rasových a obdobných útoků odehrává ve veřejném prostoru, dalších 16,4 % v restauracích, barech a klubech a 3,6 % v hromadné dopravě³¹. Menšinové skupiny to chápou tak, že na veřejnosti nejsou vítány, mohou se tam stát terčem útoku a patrně se jim nedostane pomoci od nezúčastněných osob. Na to reagují jejich komunity uzavíráním se do sebe, zajišťováním vlastních potřeb pokud možno vlastními zdroji, a je-li třeba vyrazit z pro ně bezpečné lokality na veřejnost, vyrazí pro svou ochranu ve skupině. Extremisté na

³⁰NOVOTNÝ,O., ZAPLETAL,J. A kol. *Kriminologie*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5. Str. 157.

³¹KALIBOVÁ,K. *Oběti násilí z nenávisti jako zvlášť zranitelné oběti*. In: JELÍNEK,J., GRÍVNA,T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 160-170.

tyto projevy poukazují a interpretují je tak, že menšiny nejsou integrovány do společnosti, a varují před nebezpečnými skupinami potulujícími se po ulicích. Uzavírání menšinových komunit je posíleno tím, že zkušenost s verbálním či fyzickým napadením má např. 36% Romů, to znamená, že statisticky se v každé rozšířené rodině najde několik incidentů, což vyvrací možnost nahodilosti a násobí pocit ohrožení.

Příklad z praxe: V březnu 2012 se v Břeclavi vlastním neopatrným a riskantním chováním vážně zranil patnáctiletý mladík, mj. v důsledku zranění přišel o jednu ledvinu. Aby nemusel rodině přiznat vlastní vinu, vymyslel si, že ho napadli tři Romové, protože jim nedal cigarety. Pravicoví extremisté v reakci na chlapcovu výpověď svolali do města demonstraci, jíž se účastnilo na 2000 lidí, přestože Břeclav se do té doby nepovažovala za město, kde by existovalo významnější napětí mezi komunitami. Policie demonstraci v podstatě přihlížela, když se pokusila zjistit totožnost muže, který měl mít u sebe nůž, vyvolala vlnu nevole a nadávek davu a muže raději propustila. Až po více jak měsíci projevů napětí a nesnášenlivosti přiznal mladík pravdu, a to až po vyvrácení jeho původní i změněné výpovědi kriminalisty³².

Problematika násilné trestné činnosti se velkou měrou dotýká problematiky alkoholu a jiných omamných látek a to ve třech rovinách. Předně intoxikace mnoha takovými látkami ovlivňuje pachatele trestné činnosti, protože zvyšuje agresivitu, snižuje zábrany, narušuje racionální uvažování a sebekontrolu. Tyto efekty se projevují jednak, je-li osoba aktuálně pod jejich vlivem, ale také pokud jejich dlouhodobé užívání dospělo do stadia závislosti a rozkladu osobnosti. Z druhé strany osoby pod vlivem omamných látek se často stávají oběťmi kriminality. Buďto se díky stejným vnějším projevům agresivity a iracionality dostávají snáze do konfliktních situací nebo, působí-li na ně omamné látky tlumivě, vzbuzují zájem pachatele sníženou schopností obrany.

Třetí rovinou, kde návykové látky podněcují trestnou činnost je motivace závislých osob, které po rozpadu běžného sociálního života nemají prostředky na jejich další opatrování a mohou se proto pod tlakem abstinčních příznaků uchýlovat k zoufalým a nebezpečným řešením.

³²tamtéž

Velký podíl trestných činů spáchaných osobou nějakým způsobem blízkou je rovněž u trestných činů sexuálních, obecně asi u 70 % případů a u 31 % znásilnění³³. K tomu je třeba poznamenat, že v kriminalistice se pod pojmem sexuálních trestných činů myslí ty, kde je souvislost s uspokojováním pohlavního pudu pachatele způsobem obecně neakceptovatelným. Tato skupina spolu s trestnými činy navázanými na problematiku prostituce spadá pod širší pojem mravnostní kriminality.

Sexuální trestné činy dělíme podle různých kritérií, jedním z nich je právě existence vztahu mezi obětí a pachatelem, tzv. vztahové delikty. Chybí-li takový vztah, nazývají se delikty útočnými, jelikož pachatel si vyhlédne neznámou oběť a bez dalšího přejde k útoku. Dříve existovalo přesvědčení, že pachateli těchto útoků mohou být výhradně muži. Dnes statistiky prokazují, že nejsou výhradními pachateli, nicméně se zhruba 97 % podstatně převažují.

Jiný způsob dělení vychází z toho, jedná-li se o trestnou činnost mezi dospělými osobami, mezi mládeží či na mládeži, jelikož každá z těchto skupin má odlišné typické scénáře. Pro trestné činy mezi dospělými je typické užití násilí, hrozby násilí či uvedení do stavu bezbrannosti a základní scénáře jsou využití existujícího vztahu, např. k vylákání oběti na místo činu, navazování povrchních známostí anebo procházení lokalit, kde by se mohla pohybovat osamělá potenciální oběť. Sexuálním trestným činem mezi dospívající mládeží je nejčastěji pohlavní zneužití, ke kterému však zpravidla dochází se souhlasem oběti, která je zpravidla v blízkém vztahu k pachateli. Často takové situace vznikají na různých oslavách či večírcích za přispění alkoholu.

U trestných činů páchaných dospělými pachateli na mládeži se můžeme setkat s užitím násilí, hrozby násilí či uvedením do stavu bezbrannosti jako u obětí dospělých, ale existují i specifické znaky pro tento druh kriminality výlučné. Těmito specifickými rysy jsou zejména zneužití autoritativního postavení, získávání a zneužívání důvěry dětí formou dárků a her nebo lákání dětí k natáčení či focení dětské pornografie za úplatu.

Statistiky týkající se sexuálních trestných činů jsou zkresleny vysokou mírou latence, nicméně ta je často umocněna právě blízkým vztahem oběti a pachatele. Zároveň je to paradoxně jedna z oblastí nejčastějšího výskytu křivých obvinění,

³³tamtéž

nejčastěji k nim dochází z důvodů rodinných krizí a sporných rozvodových řízení, spojených s právním bojem o majetek a péči o děti.

Nejmenší, i když ne bezvýznamný, je tento podíl u majetkových trestných činů. Pachatel má informace o majetku, jehož se hodlá zmocnit, o jeho zabezpečení, o chodu domácnosti či provozu. U obohacovacích trestných činů tak můžeme podle způsobu provedení usuzovat, zda jednal pachatel vnitřní (např. zaměstnanec či člen rodiny), vnější či vnitřní a vnější ve spolupráci. U trestných činů poškozujících majetek, nejedná-li se o obyčejné vandalství, lze při vyšetřování předpokládat silný pocit nepřátelství mezi obětí a pachatelem, což poskytuje solidní výchozí bod pro další postup.

Majetkové trestné činy typu zpronevěry, podvodů či porušování povinností při správě cizího majetku jsou také postaveny na vztahu oběti a pachatele, ale v tomto ohledu nejsou příliš zajímavé, jelikož totožnost pachatele je zpravidla od počátku známa.

3.2 Podíl oběti na predeliktní situaci

Chování oběti před trestným činem je předmětem zájmu kriminalistické viktimologie, protože částečně předurčuje i chování oběti v průběhu vyšetřování³⁴.

Jen u malého množství případů oběť vůbec nezasáhne do vývoje kriminogenní situace. Oběť může v pachateli vzbudit nebo utvrdit úmysl spáchat trestný čin. Za nejzávažnější jednání vyvolávající trestnou reakci můžeme považovat vlastní trestnou činnost, například ve sféře organizovaného zločinu dochází k „vyřizování účtů“ a bojům o teritorium mezi konkurenčními skupinami³⁵. Osoby zapojené do nelegálních aktivit jsou také snadným terčem vydírání, jelikož nemohou počítat s ochranou policie, aniž by přiznali vlastní činnost a nepopudili tím vlastní komplice.

³⁴MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C. H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 63.

³⁵NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. A kol. *Kriminologie*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5. Str. 155.

Další variantou je provokace pachatele, a to jak dlouhodobá, tak okamžitá, nějaká forma provokace se vyskytuje u většiny násilné a sexuální kriminality. Typickým příkladem dlouhodobě provokující oběti je tyran, u jehož vlastních obětí dojde kumulací křivd a násilí k překročení hranice snesitelnosti a zkratovému jednání, například vražda alkoholika po léta týranou manželkou při dalším napadení.

Jednorázová provokace může mít mnoho podob a různou intenzitu od vyložené agresivních forem jako jsou fyzický útok, výhrůžky, urážky či nadávky, přes mírnější jako posměch až po jednání, které pachatel vnímá jako úmyslnou provokaci, ale oběť nikoliv. Častou obhajobou pachatelů znásilnění je, že vnímali flirtování oběti jako výzvu k pohlavnímu styku a následný odpor považovali za předstíraný.

Příklad z praxe: *Městský soud v Praze řešil následující případ vraždy pod spisovou značkou 43T 15/2006. Obžalovaným byl vysokoškolsky vzdělaný Rus z jedné ze zemí bývalého Sovětského svazu legálně žijící a pracující v Praze. Když se vracel v den činu z práce, povšiml si, že ho od tramvaje následují dva muži, později vyšlo najevo, že to byli Litevci. Nejprve na něm požadovali peníze a pak ho začali urážet jako „Rusáka“ a fyzicky ho napadat, tloukli ho do hlavy nebo do něj strkali tak, aby se udeřil o zed'. Nakonec mu zasadil jeden z útočníků úder pěstí do nosu, v důsledku čehož mu začala téct krev. Slíbil jim, že zavolá manželce, aby mu přinesla peníze, šeptem ji při té příležitosti vyzval, aby zavolala Policii. Litevci ho zaslechli a pokračovali v napadání a tvrdili mu, že mu Policie nepomůže, protože je cizinec. Obžalovaný je dovedl k svému domu, s tím, že jim z bytu přinese slíbený obnos, jeden z Litevců ho následoval. Podle svědků o něco později Litevec z domu vyběhl pronásledován obžalovaným s nožem. Obžalovaný ho dostihl a několikrát bodl. Byl odsouzen za trestný čin vraždy podle § 219 odst. 1 trestního zákoníku, trest mu byl podle § 40 odst. 1 trestního zákoníku mimořádně snížen na 8 let odnětí svobody. Soud snížení odůvodnil předchozím jednáním poškozeného a jeho společníka a znaleckým posudkem, podle kterého byl obžalovaný ve stavu intenzivního stresu a jednal v emočním afektu³⁶.*

³⁶HOŘÁK, J. *Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu*. Kriminalistika 2/2010, str. 102-133. Str. 105.

Nejmírnějším příspěvkem oběti ke vzniku kriminální situace je neopatrnost, lehkomyšlnost a snižování obranyschopnosti. U majetkových trestných činů vzbuzuje či utvrzuje úmysl pachatele oběť, jež nedbá na zabezpečení svého majetku, veřejně se jím chlubí či vpouští neznámé osoby. Snadnou obětí jsou osoby pod vlivem alkoholu či jiných návykových látek. Svou roli hraje i podceňování nebezpečí při autostopu, zkracování si cesty rizikovými lokalitami, přijímání pozvání na skleničku od neznámých lidí a mnoho dalších.

Oběti této kategorie jsou nejhůře postiženy sekundární viktimizací, jelikož jejich chování je chápáno jako chybné, přestože na rozdíl od předchozích kategorií není ani protizákonné a většinou ani morálně závadné.

Poslední kategorií jsou oběti, jež se žádným způsobem nepodílely na iniciaci trestného činu. U nich také často dochází k sekundární viktimizaci, jelikož pachatel se zpravidla snaží nějakým způsobem je očernit v rámci své obhajoby, nejmarkantnější je to u násilné a sexuální trestné činnosti, relativně nejvzácnější u majetkové³⁷.

V průběhu vyšetřování má oběť, jež sama cítí, že pochybila či mohla pachatele vyprovokovat, často tendenci ve své výpovědi tyto body zamlčovat a popis událostí upravovat takovým způsobem, aby všechna vina padla na pachatele, i přes míru jeho jednání zveličovat až demonizovat.

3.3 Podíl oběti na vzniku stop

V průběhu každého kriminálního jednání vzniká značné množství stop, tedy změn v příčinné či jiné souvislosti s kriminalisticky relevantní událostí, jež existují nejméně od svého vzniku do svého zajištění a jež jsou vyhodnotitelné současnými kriminalistickými metodami a prostředky³⁸.

Stopy mohou mít kriminalisticko technický význam a vždy mají kriminalisticko taktický význam. Kriminalisticko technický význam spočívá v tom, že stopa slouží v procesu kriminalistické identifikace k určení osoby, věci či zvířete, jež stopu vytvořila.

³⁷NOVOTNÝ,O., ZAPLETAL,J. A kol. *Kriminologie*. 3. přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5. Str. 155.

³⁸MUSIL, J.; KONRÁD,Z.; SUCHÁNEK,J. *Kriminalistika*. Praha : C. H. Beck,2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 74.

Kriminalisticko taktický význam tkví v tom, že stopa poskytuje informace o osobách, které se dané situace účastnily, o jejich konání, způsobu provedení činu či předmětu zájmu. Na jejich základě lze například usuzovat, zda byl pachatel s místem činu obeznámen, jaké měl schopnosti a dovednosti, zda a kolik měl společníků a mnoho dalších kriminalisticky relevantních poznatků³⁹.

Kriminalistika rozlišuje dva základní druhy stop, stopy ve vědomí (paměťové) a stopy materiální. Stopy ve vědomí jsou vjemy osoby, jež se uchovávají v paměti, a které si lze znovu vybavit. Kriminalisticky relevantní jsou nejčastěji stopy zrakové a sluchové, za specifických podmínek čichové, např. byl-li ve vzduchu nějaký zápach před výbuchem či požárem.

Proces fixace vjemů do paměti zabírá určitý čas, což způsobuje, že v průběhu tak psychicky a emočně náročné situace, jakou je bezesporu viktimizace, mohou v paměti oběti vznikat mezery. Existují případy, kdy si osoba nepamatuje události kriminalisticky relevantní skutečnosti předcházející, tzv. retrográdní amnézie, nebo naopak události následující, tzv. postretrográdní amnézie⁴⁰.

Podíl oběti na vzniku materiálních stop dále členíme do dvou větví: stopy, jejichž nositelem je oběť a stopy, které oběť při interakci s pachatelem svým jednáním aktivně vytvořila, nejčastěji zranění způsobená pachatelem v sebeobraně.

Množství stop, jež oběť vytvoří, závisí zejména na její reakci na útok pachatele, ty se obecně dělí do tří skupin⁴¹:

- 1) pasivní: oběť podlehne útoku pachatele, je ochromena a nevzpírá se požadavkům a jednání pachatele, nevytváří proto žádné další stopy. Oběti, jež se nebránily si to často později vyčítají a trpí pocity viny, že nebyly schopny se bránit.
- 2) agresivní: pachatelův prvotní útok nedosáhl vytvoření kontroly nad obětí a ta mu klade odpor bez ohledu na rizika. Při zápasu oběť vytváří další stopy, zejména

³⁹MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C. H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 75.

⁴⁰MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C. H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 77.

⁴¹ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4 Str. 127-128.

může zranit pachatele, takže lze nalézt na místě činu či na těle oběti pachatelovu krev, či kousky kůže za nehty, podobně jako textilní vlákna z pachatelova oděvu. Je třeba poznamenat, že výsledky této reakce jsou dosti ambivalentní, odpor ze strany oběti může vést jak k tomu, že pachatel útok vzdá, tak k tomu, že násilí eskaluje.

- 3) racionální: oběť nereaguje instinktivně, ale zachová si rozumné uvažování a hledá způsoby jak se zachránit, hodnotí, zda se dokáže pachateli ubránit či utéct. Pokud dojde k závěru, že má dostatečnou fyzickou sílu a schopnosti se pachateli ubránit volí boj a vznikají stopy zápasu stejně jako v předešlé variantě. V jiných případech, nevěří-li, že dokáže útoky delší dobu odrážet, se pokusí vytrhnout se pachateli alespoň na okamžik a dát se na útěk. Další variantou je snaha pachatele od dokonání trestného činu odradit verbálně, prosbami, přemlouváním, apelem na svědomí a morálku nebo i lži, například někteří autoři radí ženám přepadeným násilníkem tvrdit, že trpí pohlavní nemocí. Útěk ani hovor s pachatelem žádné další materiální stopy nevytváří.

Zároveň oběť vlastním jednáním neúmyslně stopy ničí, např. oběť, jež po příchodu domů vypere zamazané nebo vyhodí potrhané oblečení a poté se vydá ohlásit čin na policii. Proto je vhodné oznamující oběti dát instrukce, jak zacházet či spíše nezacházet s věcmi, jež měla na či při sobě v době trestného činu.

U majetkové trestné činnosti jsou způsoby, jimiž oběť může přispět ke vzniku většího množství stop spojené s preventivními opatřeními. Různá zabezpečovací či záznamová zařízení mohou pachatele od činu odradit a nebo je nucen je nějakým způsobem zneškodnit, obejít či překonat, přičemž může vznikat dostatek stop vypovídajících o pachateli, jeho schopnostech a případně o užitých nástrojích.

3.4 Oběť jako nositel stop

Tento bod je z pohledu kriminalistické viktimologie klíčový. Viktimologické poznatky zaměřené na pomoc obětem, sekundární viktimizaci či viktimologickou

prevenci jsou samozřejmě podstatné samy o sobě a zlepšují i motivaci ke spolupráci oběti v průběhu vyšetřování, ale jsou sekundární ve vztahu k prvotnímu kriminalistickému zájmu – objasnit trestný čin. Oběť je často jediným očitým svědkem trestného činu a jedinou osobou, která může podat popis pachatele, tedy souhrnně stopy v jejím vědomí představují výchozí zdroj informací o trestném činu, jeho průběhu a pachateli. Oběť násilného či sexuálního trestného činu musí z podstaty věci být v přímém fyzickém kontaktu s pachatelem. Při tomto kontaktu vznikají na těle a oděvu oběti materiální stopy vypovídající o pachateli a způsobu provedení trestného činu.

Materiální stopy obvykle rozdělujeme do 4 základních kategorií⁴²:

- 1) stopy odrážející strukturu ji vytvořivšího objektu
- 2) stopy odrážející složení ji vytvořivšího objektu
- 3) stopy zachycující funkční a dynamické vlastnosti ji vytvořivšího objektu
- 4) stopy obsahující komplexní informaci

Velké množství stop vzniká v průběhu násilných trestných činů na těle a oděvu oběti, brání-li se oběť, pak i pachatele. Jedná se zejména o různé řezné, bodné či střelné rány, pohmožděniny, ale také trasologické stopy, zbraně či nábojnice na místě činu. Zkoumáním ran řezných, bodných a pohmožděnin lze určit skupinovou příslušnost nástroje, kterým byly způsobeny, případně specifické charakteristiky, jež poslouží při ztotožnění nástroje. Hloubka, umístění, tvar a směr rány vypovídají o množství užití síly, tělesných dispozicích a proporcích pachatele anebo vzájemné poloze pachatele a oběti v době útoku.

V případě střelných ran se užijí znalosti a metody kriminalistické balistiky, tedy vědy zabývající se mechanismem výstřelu, pohybem střely v hlavni, dráhou střely při letu na cíl, destrukčními účinky střely v cíli, funkčností zbraní a střeliva a povýstřelovými zplodinami. Každý typ zbraně má unikátní sadu vlastností a každá individuální zbraň je ztotožnitelná, běžně za pomoci stop vývrtu hlavně na střele, za předpokladu, že střela není nárazem na cíl příliš deformována. V tom případě může k identifikaci posloužit nábojnice, která může nést stopy po zápalníku, vyhazovači, hraně nábojové komory a dalších částech zbraně. Obecně si lze na základě střelné rány a

⁴²MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C. H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 77.

hustoty a rozložení povýstřelových zplodin vytvořit dobrou představu o druhu použité zbraně a vzájemné vzdálenosti a poloze střelce a cíle. Odlišujeme různé druhy a části střelné rány:

- 1) vstřel, tedy místo, kde střela vstoupila do předmětu,
- 2) výstřel, kde předmět opustila,
- 3) průstřel, tedy kanál spojující vstřel a výstřel,
- 4) zástřel, tedy místo, kde střela v předmětu uvízla,
- 5) nástřel, místo, kde se střela od předmětu odrazila.

Povýstřelové zplodiny jsou nespálené kovové i nekovové částice vzniklé hořením prachové nálože a zápalkové složky a průchodem střely vývrtem hlavně. Většina vychází hlavní a má omezený dolet, přibližně dva metry u krátkých zbraní a tři metry u dlouhých. Určitá část zplodin však uniká netěsnostmi zbraně a ulpívá na ruku či oděvu střelce. Zkoumání povýstřelových zplodin má tak typicky uplatnění při rozlišování pravých a inscenovaných sebevražd. Kriminalisté se dlouho zabývali otázkou, jak určit vzdálenost, z níž se střílelo. Podle účinků samotné střely se to v zásadě určit nedá a tak se zaměřili na tři vedlejší produkty výstřelu, tj. plamen, dým a povýstřelové zplodiny. Ožehnutí plamenem bývá patrné pouze, je-li zbraň přiložena těsně k cíli. Podle rozsahu odýmení a rozptylu zplodin odhadnout vzdálenost lze, kriminalisté se zaměřili na zplodiny proto, že experimentálně bylo prokázáno, že na jejich základě lze určit vzdálenost až do dvojnásobku vzdálenosti oproti odýmení⁴³. Zplodiny lze díky obsahu olova, mědi, niklu a železa chemicky zviditelnit kontaktní difúzní metodou na upravený fotografický papír.

Příklad z praxe: 29. prosince 1997 byl v okrese Praha-západ zastřelen důstojník Policie ČR V.D. Jako možný pachatel byl vytipován J.R. z Prahy a byl zadržen zásahovou jednotkou, vyslechnut a byly mu provedeny stěry z obou rukou, kvůli zjištění přítomnosti povýstřelových zplodin, poté byl propuštěn. Laboratoř potvrdila ve stěru z pravé ruky přítomnost látek, jež jsou součástí střeliva použitého při střelbě na V.D. a J.R. byl podruhé zadržen zásahovou jednotkou. Měl na sobě tutéž koženou bundu, kterou nosil v době střelby, a ta byla také zkoumána na přítomnost zplodin. Našly se na

⁴³SVOBODA, V. *Některé nové možnosti určování vzdálenosti střelby z ručních zbraní*. Československá kriminalistika 1/1969. Str. 5-12.

ni stejné látky jako předtím na jeho ruce. J.R. popíral, že by byl pachatelem, tvrdil, že nemá žádné zkušenosti se střelnými zbraněmi a v době činu byl jinde. Jelikož se jeho výpověď zdála věrohodná došlo nakonec k vyšetřovacímu experimentu, který měl objasnit přítomnost stop střeliva na jeho ruce a oděvu. Zásahová jednotka provedla stejné zadržení na figurantovi v čistém laboratorním plášti a bylo dokázáno, že mohlo dojít k přenosu stop střeliva ze členů zásahové jednotky na podezřelého, protože zásahová jednotka užívá stejný typ munice a před akcemi se zbraněmi neustále pracuje. Trestní stíhání J.R. bylo zastaveno⁴⁴.

Na lidském těle lze nalézt také daktyloskopické stopy, tedy otisky a vtisky dermatoglyfů, unikátních obrazců tvořených papilárními liniemi na vnitřní straně článků prstů, dlaních, prstech nohou a chodidlech. Za optimální nosiče se považují povrchy pevné a hladké, naopak nejméně vhodné jsou povrchy hrubé, nasákové a tkaniny. Daktyloskopické stopy dělíme na viditelné a latentní. Viditelné lze odhalit důkladnou prohlídkou, případně za pomoci vhodného osvětlení a lup. Latentní stopy jsou pouhým okem neviditelné, ale kriminalistika na základě znalosti jejich vlastností vytvořila fyzikální a chemické metody k jejich zviditelnění. Fyzikální metody využívají přilnavosti těchto stop a zviditelňují je aplikací jemných nerozpustných daktyloskopických prášků, zejména jemně mletého hliníku. Chemické metody využívají reakce látek obsažených v lidském potu, který tyto stopy tvoří, a látek jako jsou roztok dusičnanu stříbrného nebo ninhydrinu, jódové či kyanoakrylátové páry nebo dým z hořícího kafru. Získávat daktyloskopické stopy z těla živé osoby je dosti náročný problém, předně tyto stopy velmi rychle zanikají, lidská kůže není nejvhodnějším nosičem, dále lze použít pouze fyzické metody zviditelňování, protože pochopitelně nelze aplikovat na kůži živého člověka nebezpečné chemické látky. Poté, co se stopu podaří zviditelnit, ji lze zajistit pouze vyfotografováním, neboť při pokusu přenést ji na fólii se zpravidla přenese i textura kůže oběti a stopa se tím znehodnotí⁴⁵.

⁴⁴MAZÁNEK,M.,SUCHÁNEK,J. *Povýstřelové zplodiny a jejich význam v kriminalistické praxi.* Kriminalistika 1/2000. Str. 45-50.

⁴⁵FÜRBACH,M. *Možnosti detekce latentních daktyloskopických stop z lidské kůže.* Kriminalistika 2/2003. Str. 211-217.

Další vědou aplikovanou při zkoumání materiálních stop na těle oběti je kriminalistická biologie. Tato věda se zabývá vyhledáváním, zajišťováním a vyhodnocováním biologických stop lidského, zvířecího či rostlinného původu. Odlišujeme je například podle způsobu, jakým se biologický materiál oddělil, tedy samovolně, zevním násilím nebo ze zaniklého organismu. I tyto stopy dělíme na viditelné a latentní. Mnoho biologických materiálů běžně okem neviditelných reaguje fluorescencí nebo naopak ztmavnutím pod ultrafialovým zářením. Speciální chemické postříky se používají k odhalení stop krve, bohužel zkoušky nejsou specifické a mohou biologický materiál i poškodit. Samotná existence těchto stop může být důkazem skutečností souvisejících s trestným činem, např. ejakulát či poševní sekret u sexuálních deliktů nebo plodová voda u vraždy novorozeného dítěte matkou. Především však slouží k identifikaci osob, a to buďto skupinové, jako u krevních skupin, nebo individuální srovnáním DNA profilu.

U obětí vražd lze množství informací o pachateli získat prohlídkou mrtvoly, informace o intenzitě násilí, fyzické síle a způsobu útoku mohou vypovídat o znalostech a schopnostech pachatele. Mnohé se lze dovědět z použitých nástrojů či zbraní.

U násilí ve formě uvedení do stavu bezbrannosti⁴⁶ je obecně materiálních stop méně, použití uspávacích či omamných prostředků se pak prokazuje rozbořem tělesných tekutin oběti.

Rovněž sexuální trestné činy z definice vyžadují kontakt mezi obětí a pachatelem a jsou tedy vydatným zdrojem paměťových i materiálních stop, opět především na těle oběti. Vyšetřování se primárně zaměřuje na biologické stopy a na stopy vypovídající o zápasu respektive intenzitě síly užitou pachatelem při útoku a oběti při obraně. Na oděvu také ulpívají stopy prostředí v němž k napadení došlo, zejména proběhlo-li ve vnějším prostředí lze nalézt stopy prachu, zeminy, trávy a podobně.

Pokud se jedná o paměťové stopy ze samotného průběhu kriminalisticky relevantní události, závisí jejich množství a vypovídací hodnota zejména na způsobu

⁴⁶ § 119 zákona č.40/2009 Sb., trestního zákoníku

prvotního kontaktu oběti a pachatele. Odlišujeme tři základní varianty prvotního kontaktu oběti a pachatele⁴⁷:

- 1) lest: z hlediska množství a kvality stop se jedná o kriminalisticky nejpříznivější situaci. Lstí nazýváme situaci, kdy pachatel oběť klame, inscenuje běžnou situaci, naváže s obětí kontakt pod neškodnou záminkou a udeří teprve, když oběť vmanipuluje do nevýhodné situace a získá nad ní převahu, např. když oběť poleví v ostražitosti, vpustí pachatele k sobě domů, nasedne k němu do vozu apod. Oběť má díky tomu dost času pachatele si prohlédnout a zapamatovat, může také později popsat, jak přesně pachatel postupoval (může se u něj jednat o ustálený modus operandi), pod jakou záminkou oběť oslovil, jakou hovořil řečí a mnoho dalšího.
- 2) bleskový útok: při bleskovém útoku se pachatel přiblíží k oběti a okamžitě zaútočí přímým násilím. Spoléhá, že díky prvnímu nečekanému úderu oběť okamžitě přemůže, čemuž napomáhá i šok oběti. V takovýchto případech sice pachatel přistupuje k oběti frontálně, ale až do okamžiku útoku nepoutá její pozornost, proto nemusí v paměti oběti zůstat dostatečně přesný obraz jeho vzhledu či jiných charakteristických znaků.
- 3) překvapivý útok: pachatel na potenciální oběť číhá, když se oběť přiblíží může užít lest, přímé násilí anebo ji přepadnout ze zálohy. Době a podmínkám za nichž si mohla oběť pachatele prohlédnout a zapamatovat, potom odpovídá podrobnost popisu, který je oběť schopna podat.

Dále je třeba podotknout, že vnímání při stresových situacích může být ovlivněno efektem tunelového vidění. Oběť se úzce soustředí na klíčový faktor události a takřka nevnímá okolí. Příkladem je oběť, jež může do podrobností popsat zbraň, jíž byla ohrožována, ale nevybavuje si nic o osobě, která zbraň držela.

3.5 Role oběti při vyšetřování trestných činů

Oběť trestného činu má nezastupitelnou roli při jeho objasňování, bez její spolupráce je vyšetřování velmi komplikované. Oběť je základním oznamovatelem

⁴⁷ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forezní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 35.

trestného činu, klíčovým nositelem stop a primárním svědkem, jako taková je zdrojem cenných informací a důkazů, účastní se výslechu, rekognice či konfrontace a je předmětem řady odborných zkoumání a expertiz, zejména kriminalistických, soudnělékařských a psychologických.

Zájem oběti na dopadení a potrestání pachatele je shodný s cílem trestního řízení, přesto není její spolupráce vždy samozřejmostí. Způsob jednání orgánů činných v trestním řízení hraje zásadní roli, nevhodné chování a nedbalý přístup k rizikům sekundární viktimizace oběť odrazují od spolupráce. Oběť potřebuje a očekává podporu, důvěru, empatii, zajištění vlastní bezpečnosti, ochranu soukromí, poučení o svých právech a průběhu trestního řízení a jeho fázích a zprostředkování pomoci a péče pro oběti trestných činů či informace o dostupných programech a organizacích.

V kriminalistice se bohužel setkáváme i s oběťmi trestných činů, které jejich následky nepřežily. Oproti situaci s přeživší obětí samozřejmě odpadají četné možnosti a cenné přínosy informací zejména oznámení trestného činu a výpověď, přesto i mrtvé tělo je bohatým zdrojem stop. Mrtvola může být nalezena po různě dlouhé době od dokonání trestného činu, přičemž čím delší toto období je, tím obtížnější je práce kriminalistů. Jsou-li např. nalezeny již jen kosterní pozůstatky, je zjevné, že zanikla většina stop na těle oběti a může být obtížné určit i zda vůbec zemřela v důsledku trestného činu. Po nález mrtvoly je třeba důkladně ohledat ji i místo nález a pokusit se také určit, je-li i místem činu. Mnoho užitečných informací lze získat ze způsobu, jakým pachatel s tělem manipuloval. Při technickém zkoumání mrtvoly by měla být v první řadě určena její totožnost, aby mohlo být zkoumáno její sociální zázemí, osobní, pracovní a majetkové poměry.

3.6 Oběť jako oznamovatel trestného činu

Vlastní činností policejní orgány odhalí jen malou část kriminality a jejich činnost je tak v zásadě závislá na podávání trestních oznámení občany. Mezi oznamovateli trestných činů stojí na předním místě právě oběti, dalšími možnými oznamovateli jsou osoby oběti blízké, lékaři a zdravotníci či pracovníci organizací, u nichž oběť hledala pomoc a radu. Trestné činy, jež policie neodhalí sama a nejsou jí ani

oznámeny, nazýváme skrytou neboli latentní kriminalitou. Podíl latence se liší u jednotlivých typů trestné činnosti a závisí především na závažnosti skutku.

Ochota trestný čin oznámit závisí na celé řadě faktorů, v první řadě si oběť musí být vědoma, že na ní byl spáchán trestný čin, pak v jejím uvažování mezi hlavní kritéria patří závažnost činu, utrpěná škoda a u majetkové kriminality pojištění.

Hlavní důvody neoznámení bývají nízká škoda, nedůvěra ve schopnosti či ochotu policie rychle a efektivně případ vyřešit, zejména při špatné dřívější zkušenosti, ztráta času, strach z medializace, z pomsty pachatele nebo osob jemu blízkých, z toho, že při vyšetřování vyjdou najevo kompromitující informace o životě oběti, jejím podílu na predeliktní situaci a vztah oběti a pachatele.

I důvody pro oznámení jsou rozmanité. Například u majetkových trestných činů to je snaha získat zpět ztracený majetek nebo získat potvrzení o trestném činu a následně žádat pojistné plnění. Na policii se obrátí asi 90% obětí podvodů, vloupání do bytu a krádeží motorových vozidel. U trestných činů sexuálních a násilných oběť mj. potřebuje kvalifikovanou pomoc a obrací se pro ni na policii, dále tu hrají roli důvody represivní, preventivní a etické. Z morálního hlediska je významný pocit sounáležitosti jedince s celou společností, naopak z psychologického pohledu je trestní řízení traumatizující, protože u oběti nastává pocit druhé ztráty kontroly nad svým životem. Poškozený v trestním řízení se musí podrobit celé řadě úkonů, čelit nepříjemným otázkám až výpadům obhajoby, investuje do řízení svůj čas a úsilí, riskuje sekundární viktimizaci a přitom na výsledek řízení v podstatě nemá vliv. Oběť, která zůstane v latenci čelí jiným problémům a rizikům, zejména vyššímu riziku reviktimizace, horšímu procesu vyrovnávání se s traumatem a nepochopení psychických obtíží okolím⁴⁸.

Ačkoli to není z kriminalistických důvodů nejvýhodnější, jelikož šance na úspěšné objasnění případu jsou nejvyšší při okamžitém oznámení a rychle se snižují v důsledku zanikání materiálních stop a zapomínání stop ve vědomí, většina trestných činů je oznamována se zpožděním. Pozdní oznámení trestného činu nutně neznamená, že je smyšlené, je však zapotřebí, aby orgány činné v trestním řízení prověřily důvody

⁴⁸ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forezní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 51.

odkladu. Jednou z běžných příčin pozdního oznámení je, že v době činu byla oběť pod vlivem alkoholu či jiných omamných látek.

Oběť se zpravidla potřebuje nejprve sama s následky trestného činu vyrovnat a teprve posléze je schopna a ochotna se někomu svěřit. Některé se svěří přímo policii, ale některé hledají nejprve podporu či radu u osob ze svého okolí. Taková osoba oběť přesvědčí či utvrdí v rozhodnutí podat trestní oznámení nebo čin ohlásí za ni. Třetí možností je, že oběť vyhledá pomoc psychologické poradny, linky důvěry či Bílého kruhu bezpečí.

Obecná představa je, že oběť, zejména mladá, se nejprve svěří vlastní rodině, ale v mnoha případech to neplatí. Děti z rodiny se slabými emočními vazbami, zanedbávané a s nedostatečnou kontrolou jsou statisticky náchylnější stát se obětí trestného činu, jelikož se častěji vyskytují v rizikových lokalitách. Takové děti však nepovažují rodinu za bezpečné místo, nečekají podporu ze strany rodiny. Naopak členové rodin se silnými emočními vazbami často nechtějí ostatním přidělovat starosti a působit zármutek. Rovněž stanou-li se obětí, často to chápou jako vlastní selhání. Proto se dle výzkumů zhruba jen 21 % mladistvých s viktimizací svěří rodičům a kolem 50 % dá přednost svým vrstevníkům⁴⁹.

U seniorů, kteří jsou obětmi domácího násilí platí, že ho oznamují zřídka a pokud ano, pak zpravidla až po delší době. Je to dáno zejména strachem ze sociální izolace od rodiny, odsunu do domova pro seniory nebo obdobného zařízení, vírou v nedotknutelnost rodiny, závislostí na tyranovi, sousedskými pouty, normalizací týrání a ztrátou životních perspektiv.

U týraných žen jsou důvody podobné, zejména strach ze sociálního propadu, ztráty otce dětí, morální a kulturní výhrady vůči rozvodu a naučená bezmoc.

Ochota podílet se na vyšetřování může u poškozených kolísat, není neobvyklé, že oběť mění výpověď ve prospěch obviněného anebo chce vzít zpět trestní oznámení. To není možné díky uplatňování zásady oficiality v trestním řízení⁵⁰, která nařizuje

⁴⁹ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 50.

⁵⁰ § 2 odst. 3 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu

pokračovat v trestním řízení a vyhledávat důkazy ke zjištění materiální pravdy. Tato zásada je prolomena institutem trestního stíhání se souhlasem poškozeného⁵¹. Je-li poškozený ve vztahu k obviněnému osobou, jež má právo odepřít výpověď⁵², je možné trestní stíhání pro taxativně vyjmenované trestné činy zahájit nebo v něm pokračovat jen se souhlasem poškozeného. To samozřejmě vede k velkému tlaku na oběť, aby souhlas nedávala nebo řízení zastavila jeho odvoláním. De lege ferenda existují úvahy, jestli je institut souhlasu poškozeného správně nastaven. Zejména výčet trestných činů, na něž se vztahuje, působí téměř nahodile a neobsahuje mnoho méně závažných nedbalostních trestných činů, u nichž by se dispozice poškozeného s řízením proti blízké osobě dala nejsnáze odůvodnit. Jiná otázka je, má-li být souhlas omezen právě na vyjmenované osoby blízké. Zákon presumuje, že poškozený nemusí mít zájem na jejich stíhání, ale má vždy zájem na stíhání jiných osob⁵³.

Právu podávat oznámení o skutečnostech, jež nasvědčují tomu, že byl spáchán trestný čin, odpovídá povinnost státního zástupce a policejního orgánu je přijímat a oznamovatele poučit o odpovědnosti za vědomě nepravdivé údaje⁵⁴. U méně závažných majtkových trestných činů se stává, že policista nechce oznámení pod různými záminkami přijmout, např. přesvědčuje oběť krádeže, že danou věc spíše ztratila či zapoměla. Bývá to způsobeno tím, že se jedná o činy s nízkou mírou objasněnosti a jejich neúspěšné vyšetřování se nepříznivě projeví ve statistikách a hodnocení úspěšnosti práce. Oběť, byť bagatelního, trestného činu však kvůli takovému jednání ztrácí pro příště důvěru v činnost policie a systému práva a spravedlnosti vůbec⁵⁵.

Oznamovatel se nemusí zabývat otázkou příslušnosti a podání může učinit na libovolném policejním oddělení či státním zastupitelství. Nejobvyklejšími formami oznámení jsou ústní do protokolu a telefonické. Pokud o to výslovně požádá, bude ve lhůtě jednoho měsíce vyrozuměn o opatřeních učiněných v důsledku jeho oznámení, v

⁵¹ § 163 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁵² § 100 odst. 2 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁵³ JELÍNEK,J.*Současná trestní politika- co je nejdůležitější*. In: JELÍNEK,J., GRÍVNA,T. et al.: Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges, 2012. Str.14-15.

⁵⁴ § 158 odst. 2 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁵⁵ MUSIL, J.; KONRÁD,Z.; SUCHÁNEK,J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck,2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 66.

ostatních případech nejsou orgány činné v trestním řízení povinny poskytovat mu žádné informace o průběhu řízení.

Oznamuje-li oběť trestný čin bezodkladně, bývá často ještě pod vlivem šoku anebo potřebuje lékařské ošetření, v takovém případě jí musí policejní orgán neprodleně zajistit pomoc psychologa či lékaře a omezit se na zjištění základních nezbytných informací, zejména za účelem pronásledování pachatele na horké stopě. Na řádný detailní výslech dojde v době, kdy na něj bude oběť připravena. V každém případě musí policejní orgán přijímající oznámení vystupovat citlivě, lidsky, empaticky, zdržet se všech projevů nedůvěry a poskytovat oporu a odbornou radu. Obzvláštní důraz se na zásady citlivého přístupu klade, jedná-li se o oběti sexuálních trestných činů a dětské oběti.

Jakkoli může mít policejní orgán podezření, že se jedná o fiktivní oběť, jež si oznamované skutečnosti vymyslela či je zinscenovala, což se nejčastěji stává u pojišťovacích podvodů, nesmí ho dát najevo. Jsou-li v oznámení vnitřní rozpory či došlo-li k němu s neopodstatněným odkladem, je třeba zahrnout mezi vyšetřovací verze i inscenaci, ale toto nesmí být známo oběti ani třetím osobám a v žádném případě to nesmí být zveřejněno.

Je vhodné poučit oběť o dalším průběhu řízení, protože oběť jinak může získat dojem, že policie je nečinná a nebere její případ vážně nebo naopak, že je šikanována vyžadováním účasti na dalších vyšetřovacích úkonech a opakované výslechy vnímá jako projev nedůvěry.

3.7 Oběť jako svědek

V českém trestním právu procesním vystupuje oběť ve dvou rolích, tj. jako poškozený a jako svědek, v mnoha případech i jediný očitý svědek trestného činu. Oproti ostatním svědkům je oběť vtažena do děje, trestný čin ji přímo zasáhl, v myslí se k němu opakovaně vrací a proto si lépe uchovává paměťové stopy. Na druhou stranu její vnímání je v průběhu trestného jednání pachatele obvykle zkresleno emocemi, stresem, strachem či hněvem, pachatel se oběti běžně zdává větší a silnější než skutečně je. Nejhuře se toto pokřivení vnímání projevuje u obětí násilných a sexuálních trestných činů. Obecně platí, že negativní emoce lépe fixují jádro vzpomínky, ale zhoršují

vnímání periferních detailů⁵⁶. Zainteresanost oběti oproti ostatním svědkům může vést také k úmyslně nepřesné výpovědi, oběť má tendenci své chování vykreslit jako zcela nezávadné a naopak chování pachatele co nejhůře či zveličovat způsobenou škodu z potřeby pomstít se pachateli.

Naopak, jsou-li vztahy pachatele a oběti dobré trestnému činu navzdory a jedná se o taxativně vymezené osoby blízké, může oběť v pozici svědka pachatele chránit odepřením výpovědi podle § 100 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu.

Výslech je nejběžnější a patrně nejzásadnější důkazní prostředek. V kriminalistice výslechem rozumíme metodu získávání informací od vyslýchaného, který si vybavuje paměťové stopy, formuje je ve slovní výpověď a tyto informace přijímá a zpracovává vyslychající, za dodržení zákonem stanovených práv a povinností obou stran. Cílem je získat úplné a věrohodné poznatky o trestném činu či jeho kriminalisticky relevantních okolnostech, které mohou posloužit jako důkazní prostředky před soudem a k úpravě dalšího postupu vyšetřování, např. vytyčování nových vyšetřovacích verzí.

Provedení bezchybného výslechu vyžaduje náležitou přípravu a plánování. Přípravu výslechu dělíme na analytickou a syntetickou fázi, analytická fáze zahrnuje autoreflexi vyslychajícího, analýzu všech dosud shromážděných poznatků a analýzu všech dostupných informací o osobě vyslychaného. V syntetické fázi vyslychající provádí přípravu samotného výslechu, určuje předmět a cíle výslechu, kdy a kde bude nejvhodnější ho provést, rozhoduje o volbě taktických prostředků vedení výslechu, možných a nezbytných účastnících či formě dokumentace. Zvláštní část syntetické fáze představuje plán výslechu. Písemný plán výslechu je spíše orientační pomůckou pro vyslychajícího, než plánem v obvyklém slova smyslu, protože nelze vždy předvídat průběh výslechu a v jeho průběhu musí být vyslychající schopen zachytit důležité poznatky a improvizovat další vedení výslechu, objeví-li se zcela nové skutečnosti. Obecně plán obsahuje výčet klíčových otázek, jež je třeba výslechem objasnit či seznam důkazů, s nimiž má být vyslychaný seznámen⁵⁷.

⁵⁶ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4 Str. 355.

⁵⁷MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha: C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 304-306.

Úvodní stadium výslechu zahrnuje zákonné formální požadavky jako ověření totožnosti, seznámení s předmětem výslechu a poučení o právech a povinnostech. V této fázi si vyslychající dotváří úsudek o vyslychaném, zjišťuje jeho postoj k předmětné věci a k výslechu samotnému a formuje psychologický kontakt, což je jeden ze základních taktických postupů. Formování psychologického kontaktu slouží k vytvoření takové situace, kdy vyslychaný pociťuje ochotu úplně a pravdivě vypovídat, je k tomu vhodně motivován, v opačném případě hovoříme o psychologickém střetu.

Tři základní výslechové situace jsou:

- 1) vyslychaná osoba chce vypovídat pravdu, pravdivě vypovídá a její výpověď je relativně úplná,
- 2) vyslychaná osoba chce vypovídat pravdu, ale její výpověď je nepřesná, neúplná či její části odporují objektivně zjištěným faktům,
- 3) vyslychaná osoba nechce vypovídat pravdu a pravdivě nevypovídá.

První situace je samozřejmě ideální, druhá situace je podstatně komplikovanější, obsahuje-li výpověď některé mylné informace, zpochybňuje to věrohodnost celého svědectví. Vyslychající musí použít metody na pomoc vyslychanému, aby mu pomohl vybavit si zdánlivě ztracené vzpomínky, odstranit chybné, které vznikly chybou fixace či zpracování vjemů a odstranit zmatky a rozpory ve výpovědi. Při tom všem však musí postupovat velmi obezřetně, beze spěchu a vyvarovat se naléhání a zejména sugestivních otázek. Doporučuje se procházet relevantní události chronologicky a ptát se i na ostatní dění daného dne a popisovat detailně, jelikož paměť často pracuje pomocí asociací a vhodná otázka může vyvolat další vzpomínky.

Třetí situace je u obětí obzvláště ošemetná oproti ostatním svědkům, jelikož úmyslně nepravdivou výpovědí oběť kryje skutečného pachatele. Dojde-li vyslychající k závěru, že se jedná o tuto variantu, má k dispozici čtyři metody překonání tohoto postoje. Základní metodou je odhalit důvody, které k tomu oběť vedou a které obvykle spočívají ve vztahu oběti a pachatele. Tyto důvody musí překonat a naopak užít metodu stimulace kladných vlastností oběti, pro které by měla vypovídat pravdivě, zejména etické a morální hodnoty. Další metodou pro odstranění vědomě nepravdivé výpovědi je využití vnitřních rozporů výpovědi nebo rozporů s jinými ověřenými důkazy. Poslední

metodou je obecně využití emocionálního napětí vyslychaného, avšak to se uplatňuje vůči zapírajícím pachatelům nebo lživě vypovídajícím svědkům a nehodí se pro výslech oběti, jelikož využívá zejména špatného svědomí vyslychaného.

Po úvodním stadiu výslechu nastává stadium souvislého líčení, tedy monologu, vyslychaný je vyzván, aby spontánně vlastními slovy souvisle vyličil vše, co o trestném činu ví a je mu nechán prostor, aby vypověděl sám vše, co považuje za důležité. Pokud možno by neměl být přerušován, ledaže by bylo zapotřebí upřesnit nějakou skutečnost. Vyslychající má naslouchat a uplatnit taktiku analýzy výpovědi v průběhu výslechu, která má vyslychaného dovést k úplné a pravdivé odpovědi. Vyslychající se tedy snaží podchytit ve výpovědi všechny vnitřní rozpory, sdělení odporující dosud zjištěným skutečnostem, odhalit mezery, nepřesnosti a neúplnosti, zachytit indicie, že vyslychaný vypovídá nepravdivě nebo, že uvádí skutečnosti, které by mu neměly být známy. Závěry, které z této analýzy učiní, užije vyslychající při stanovení vhodného způsobu vedení další části výslechu.

Závěrečnou částí výslechu je stadium otázek a odpovědí neboli dialogu. Cílem této fáze je odstranění všech případných problémů odhalených analýzou monologu vyslychaného a vyslovit závěr o pravdivosti, přesnosti a věrohodnosti výpovědi. Otázky musí být jasné, přímé, určité a srozumitelné. Vyloučeno je užití otázek sugestivních tj. naznačujících, podsouvajících či navádějících k určité odpovědi a otázek kapciózních tj. úskočných, předstírajících nepravdivé skutečnosti. Doporučuje se otázky formulovat jako otevřené, například „Jakou mělo to vozidlo barvu ? “ namísto otázek typu ano/ne či obsahujících výčet možností například „Bylo to vozidlo černé ?“. Je vhodné vyslychaného předem seznámit s jednotlivými částmi výslechu a vysvětlit mu, že doplňující dotazy nejsou projevem nedůvěry, ale snahy o přesnost a úplnost výpovědi.

Je-li svědkem oběť trestného činu má zpravidla podobné cíle jako kriminalista, tj. objasnit trestný čin a zajistit předání pachatele k potrestání, ale to neznamená, že by byl její výslech jednodušší, spíše naopak. Pro oběť je oživování vzpomínek na trestný čin nepříjemné a dotazy na osobu, jež jej prožila, jsou z podstaty osobnější než na

svědka, který jej viděl, ale nebyl na něm zainteresován. Setkáváme se i s problémy opačného typu, oběť vypovídá až příliš ochotně a zveličuje, nebo ve snaze spolupracovat přitakává na sugestivní otázky bez ohledu na skutkový stav.

Je zásadní vytvořit oběti pocit bezpečí, důvěry a podpory, od vyslyšajícího se očekává slušné chování a zdvořilé vyjadřování, schopnost pozorně naslouchat a kontrolovat vlastní emoce. Výslech oběti by měl probíhat pokud možno v příjemném prostředí, vyslyšající by se měl při jeho plánování postupovat tak, aby nebylo třeba ho zbytečně opakovat. U obětí sexuálních trestných činů se doporučuje, aby výslech vedla osoba stejného pohlaví jako oběť.

Specifickou kapitolu tvoří výslech nezletilé oběti. Dnes už je překonána představa, že děti nejsou schopny poskytnout věrohodnou a pravdivou výpověď. Paměťové schopnosti mají děti mnohdy lepší než zletilé osoby a ulpívá jim často více drobných detailů, protože jejich paměť pracuje více obrazovým způsobem. Ovšem je pravda, že mají tendenci zaplňovat mezery ve vzpomínkách vlastní fantazií nebo tím, co slyšely a pak nemusí být schopny odlišit, co je anebo není součástí originální vzpomínky. To úzce souvisí s problematikou sugestibility, děti snadno přejímají myšlenky či postoje, výzkumy prokázaly, že je-li dětem položena otázka typu ano/ne odpovídají spíše ano, protože je pro ně jednodušší přitakat než odporovat. Také snáze podlehnou i jen lehce sugestivním otázkám, jelikož mají tendenci odhadovat, co chce tazatel slyšet a zavděčit se mu, což klade obzvláště vysoké nároky na vyslyšajícího. Vyslyšající musí předtím než přistoupí k samotnému předmětu výslechu navázat kontakt, nejnáze hovorem o zájmech či jiných příjemných, nekonfliktních tématech, tento předběžný rozhovor mu zároveň umožní zhodnotit mentální vyspělost dítěte. Čím nižší věk je dítěte, tím kratší dobu je obecně schopné udržet pozornost a zájem, proto je třeba vést výslech stručně, zařadit přestávky a začne-li dítě ztrácet pozornost, další výslech odložit.

K výslechu osoby mladší 18 let je možné přizvat rodiče, je-li to účelné a vhodné, přičemž nejlepším způsobem, jak to zjistit, je zeptat se nezletilého, jelikož jinak nelze předpovědět, zda bude přítomnost rodičů vnímat jako pomoc a podporu nebo se naopak bude zdráhat před nimi vypovídat. Obligatorní je přítomnost orgánu sociálně-právní

ochrany dětí nebo osoby se zkušeností s výchovou mládeže⁵⁸. Přibrané osoby mohou navrhnout přerušení, odložení či ukončení výslechu s ohledem na psychický stav nezletilého. Výslech osoby mladší 18 let by měl být proveden takovým způsobem, aby jej nebylo třeba opakovat, proto musí být také vhodným způsobem zaznamenán.

Svou roli hraje i prostředí, v němž se výslech odehrává, klasické výslechové místnosti či kanceláře budí dojem strohosti, formálnosti a vyvolávají úzkost. Mnoho policejních služeben je dnes již vybaveno speciálními výslechovými místnostmi, upravenými a vybavenými tak, aby naopak působily příjemným a uklidňujícím dojmem díky teplým barvám, vzdušnosti a světlosti atd.

Klíčovou vlastností svědecké výpovědi je její věrohodnost, jelikož na ní závisí hodnocení důkazní síly výpovědi. Věrohodnost je pojmem převážně užívaným forenzní psychologií, značí, že výpověď svědka vychází z jeho paměti, byť jeho vzpomínky mohou být neúplné, zkreslené či chybné. Naopak nevěrohodná výpověď je taková, která je vytvořená nebo v mezerách vyplněná tvorbou jiných mentálních procesů, typicky fantazie u doplňování mezer v paměti a logické konstrukce u záměrné lži⁵⁹. Věrohodnost je tedy v zásadě psychologická kategorie, naopak právním pojmem je pravdivost výpovědi, přičemž pravdivá výpověď je taková, která odpovídá objektivní realitě.

Míra potřeby ověřování věrohodnosti výpovědi oběti je nepřímo úměrná celkovému množství důkazů. Tedy je-li k dispozici velké množství kvalitních důkazů a v ideálním případě i doznání pachatele, není zapotřebí zpochybňovat výpověď, která s těmito ostatními důkazy koresponduje. Naopak, je-li důkazů málo, jsou k dispozici jen nepřímé a obviněný vinu popírá, výpověď představuje hlavní zdroj poznatků o případu a proto je nezbytné ji důkladně prověřit.

Obvyklým způsobem zkoumání věrohodnosti je psychologické zkoumání svědka znalcem. Je třeba poznamenat, že znalec musí postupovat opatrně, aby nepůsobil oběti sekundární újmu. Bohužel typickými případy, kde vzhledem k nedostatku důkazů je nařízeno zkoumání oběti, jsou trestné činy, které zároveň patří mezi nejvíce

⁵⁸ § 102 odst. 1 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁵⁹ČÍRTKOVÁ,L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014.158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 110.

traumatizující, např. znásilnění, pohlavní zneužití, nebezpečné pronásledování či domácí násilí.

Forenzní psychologie odlišuje zkoumání věrohodnosti obecné a specifické. Obecná věrohodnost je způsobilost být svědkem, osoba obecně věrohodná má adekvátní vnímání situací a osob, přiměřeně spolehlivou paměť, intelekt a vyjadřovací schopnosti potřebné k reprodukování relevantních informací. Nevěrohodnými osobami jsou obvykle lidé mentálně zaostalí a trpící psychologickým narušením osobnosti, obecně osoby se sníženou schopností vnímat, pamatovat si, vybavit si a odlišit vzpomínku od výsledku jiných mentálních procesů nebo komunikovat.

Zkoumání specifické věrohodnosti se zaměřuje na zjištění, zda konkrétní výpověď vychází z paměti či jiných mentálních pochodů. Mezi oběma druhy věrohodnosti ve skutečnosti není žádná vazba. Osoba obecně věrohodná může mít v konkrétním případě motivaci lhát a naopak osoba se sníženou věrohodností může korektně líčit své vzpomínky na řešenou událost. Přesto, je-li vysloven závěr o snížené obecné věrohodnosti, soud zpravidla k výpovědi svědka nepřihlíží⁶⁰.

To je zásadní problém ve vztahu k obětem, které jsou v trestním řízení ve zvláštním postavení poškozeného/svědka. Mnoho rysů, které u ostatních svědků budou oprávněně hodnoceny jako příznaky snížené obecné věrohodnosti, je totiž snadno zaměnitelných s traumatickými a post-stresovými symptomy přirozenými u oběti závažnějšího trestného činu. Tento problém se označuje jako „chyba previktimní osobnosti“, znalec pozorované abnormální chování označí za osobnostní rys oběti, která se tím stává méně věrohodnou. Zhruba 20 % obětí viktimologie označuje jako vulnerabilní⁶¹, u takových obětí dochází k otřesu vlastní identity, svůj život dělí na dvě části, před a po trestném činu. To se projevuje jiným vnímáním okolního světa a jiným chováním, to může vést k problémům při jednání s policií a znalci, snižování věrohodnosti takové oběti chápou jako další prohloubení své újmy.

Možným řešením by bylo lepší viktimologické vzdělávání znalců provádějících hodnocení obecné věrohodnosti. Ovšem jednodušší a patrně i lepší by bylo od zkoumání

⁶⁰ tamtéž

⁶¹ ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologické expertizy - Otevřené otázky psychologického posuzování obětí*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 30-67. Str. 62.

obecné věrohodnosti obětí upustit docela nebo alespoň u vulnerabilních obětí. Argumenty pro takové změny jsou, že užívané testové diagnostické metody nejsou nastaveny na práci s traumatizovanými osobami, odstranila by se chyba previktimní osobnosti a častý zdroj sekundární viktimizace. Navíc i osoba s opravdu sníženou obecnou věrohodností se může stát obětí trestného činu. V jiných zemích Evropské unie se hodnocení obecné věrohodnosti považuje za nepřipustné nebo vyhrazené jen pro případy osob se zjevně narušenou osobností⁶².

U specifické věrohodnosti existují v zásadě dvě varianty falešné výpovědi, úmyslná lež a sugesce. Úmyslně lživá výpověď má své charakteristické verbální i neverbální znaky a odborníky byly sestaveny testy a vodítka pro jejich odhalení. Z kriminalistického hlediska je podstatné, že pro lživou výpověď existuje motiv, jehož odhalení napomůže dobrat se materiální pravdy.

Pokud existují rozpory mezi výpovědi a nashromážděnými důkazy, uvnitř výpovědi anebo mezi výpověďmi z opakovaných výsledků, může se jednat o sugesci. Sugescí rozumíme tzv. pseudovzpomínky, tedy falešné vzpomínky, které však vypovídající nedokáže odlišit od vzpomínek původních. Pokud nesrovnalosti lze vysvětlit známými zákonitostmi fungování paměti, není důvod věrohodnost zpochybňovat. Typické jsou problémy například s odlišením jednotlivých dílčích útoků u domácího násilí, paměť vytváří generické reprezentace opakujícího se podobného děje. Podobně bývá obtížné zařadit jednotlivé incidenty na časové ose, oběť je obvykle schopna označit čas pouze u prvního a posledního útoku. Bezděčně zkreslené vzpomínky zpravidla vznikají, je-li člověk vystaven pocitu strachu, rozrušení či zoufalství, což jsou pocity u oběti trestného činu běžné a pochopitelné. V některých případech prožívá oběť emoce a trauma natolik silné, že u ní dochází k vytěsnění vzpomínek a ty se mohou samovolně či asociací uvolnit až po měsících i letech.

Existují tedy možnosti, jak některé nepřesnosti či mezery ve výpovědi vysvětlit a proto uznat výpověď za věrohodnou. V jiných případech dochází mezi výpověďmi k rozdílu, jež jsou nevysvětlitelné, a ty významně věrohodnost zpochybňují, zejména jedná-li se o centrální aspekty děje, které se obecně fixují do paměti kvalitně. Nicméně při opakovaném výsledku je možné získat věrohodnou a přesto odlišnou odpověď,

⁶²ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1. Str. 114.

pokud byl první výslech veden neodborným způsobem. Při lépe vedeném výslechu s vhodnější volbou a formulací otázek může vyslýchaná osoba podat obsáhlejší a podrobnější výpověď, což by za jiných okolností bylo spíše vysvětleno domýšlením a lhaním. Proto musí při posuzování věrohodnosti výpovědi znalec brát v úvahu i postup vyslychajícího.

Příklad z praxe: V červenci 1999 byl v Brně barman zavírající hernu udeřen zezadu do hlavy, pachatel si poté odnesl tržbu. Bylo zřejmé, že pachatelem byl patrně poslední host, který celý večer seděl sám stranou u hracího automatu. Byli vyslechnuti všichni ostatní hosté a servírka ohledně jeho podoby, na základě výpovědi servírky byl sestaven identifikační portrét. Z ostatních hostů byl vybrán Zdeněk M., který nepil a dobře popisoval ostatní hosty. Když mu byl předložen portrét, tvrdil, že nesouhlasí vlasy a výraz ve tváři. Souhlasil, že se pokusí sestavit přesnější portrét, nicméně při práci byl sestavující policista netrpělivý, svědek znervózněl a nakonec prohlásil, že není schopen portrét sestavit. Vyšetřovatelé došli k závěru, že vzhledem k tomu, že svědek dal předtím kvalitní popis podezřelého a projevil ochotu portrét sestavit, je třeba dát mu ještě šanci. Při dalším pokusu mu byl dán neomezený čas, káva a občerstvení a tři alba fotografií násilných zločinců, kde měl vybrat ty, kteří se výrazem blíží podezřelému. Svědek nakonec vybral jedinou fotografii, na její kopii poté policista podle jeho výpovědi dokreslil vlasy. Policisté s takto vytvořeným portrétem začali obcházet bary a herny a již ve druhé byl podezřelý identifikován jako číšník Petr V., později vyšlo najevo, že prohrál v herně zpronevěřenou tržbu z vlastního zaměstnání a rozhodl se to zamaskovat loupežnou vraždou⁶³.

3.8 Účast oběti na jiných vyšetřovacích úkonech

Jinými vyšetřovacími úkony jsou zvláštní způsoby dokazování zavedené do § 104a až 104e trestního řádu zákonem č. 265/2001 Sb. Jmenovitě se jedná po řadě o konfrontaci, rekognici, vyšetřovací pokus, rekonstrukci a prověrku na místě.

⁶³MATOUŠEK, V. *Pokus vraždy pro pár korun*. Kriminalistický sborník 4/2001.

3.8.1. Konfrontace

Účelem konfrontace je odstranění závažných rozporů ve výpovědích obviněného a svědka nebo spoluobviněného. Předpokladem je, že všichni účastníci již byli vyslechnuti a není jiný způsob jak rozpory vyjasnit. Podstatou konfrontace je vytvoření psychologického tlaku vytvořením řízené konfliktní situace. Provádět konfrontaci s osobou mladší 15 let je možné jen za zcela výjimečných okolností. Konfrontace je pochopitelně vyloučena v případě svědka, jehož totožnost se utajuje.

Nebezpečí konfrontace spočívá v možnosti, že pod tlakem začne nepravdivě vypovídat osoba dříve vypovídající pravdivě, a v možnosti, že při konfrontaci sladí spoluobvinění své nepravdivé výpovědi. Vedle sebevědomé lživě vypovídající osoby může druhá strana působit pod tlakem zmateně a nepřesvědčivě, proto se často konfrontace domáhají obvinění, kteří chtějí zpochybnit věrohodnost něčí výpovědi.

Pro oběť je každé další setkání s pachatelem nepříjemnou záležitostí a je třeba ji důkladně na konfrontaci připravit. U poškozených mladších 18 let je výslovně zakázáno konfrontovat je s obviněným, jedná-li se o trestný čin proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti⁶⁴. Obecně se u dětských obětí a obětí sexuální kriminality konfrontace nedoporučuje.

Příprava konfrontace zahrnuje, kromě přípravy oběti, zajištění vhodného prostředí a uspořádání, které umožní, aby konfrontované osoby byly tváří v tvář, aby mohl vyslychající obě sledovat a v případě potřeby zasáhnout. Je potřeba vymezit sporné body výpovědí, formulovat otázky, které nejvhodněji povedou k jejich objasnění a určit, komu z konfrontovaných budou položeny jako prvním.

Samotná konfrontace započne poučením zúčastněných o právech a povinnostech odpovídajících jejich procesnímu postavení. Následně jsou dotázány, zda se znají a případně jsou požádány, aby ozřejmily jaké jsou jejich osobní vztahy.

Při konfrontaci, po položení otázky vyslychajícím, vypovídající osoba hledí do očí druhé konfrontované osoby a vypovídá, druhý konfrontovaný je poté vyzván, aby se k výpovědi vyjádřil. Nesouhlasí-li s něčím je vyzván, aby přednesl svou verzi, k níž se poté vyjádří druhá strana. Se souhlasem vyšetřujícího si konfrontované osoby mohou navzájem klást otázky, zpravidla se k této části přistupuje na závěr.

⁶⁴§ 104a odst. 5 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

Konfrontace se protokoluje doslovně v přímé řeči a vedle výpovědí, otázek a odpovědí se zaznamenávají i relevantní neverbální projevy a pokusy průběh úkonu narušit.

Konfrontace klade značné nároky na osobu vyslychajícího, musí neustále pozorně sledovat účastníky a hlídat známky nervozity, nejistoty, nesouhlasu i přitakání. Konfrontace je řízenou konfliktní situací a řídí ji vyslychající, musí si tedy udržet kontrolu nad situací a autoritu, včas zasáhnout začne-li konflikt eskalovat a hrozí-li, že se zvrhne v hádku či by mohlo dojít na násilné projevy vyhrocených emocí.

Shrneme-li na závěr základní zásady provádění konfrontací, jsou to⁶⁵:

- 1) iniciativa konfrontovaných osob: konfrontované osoby mají být vedeny, aby samy projevily snahu rozpory odstranit předkládáním relevantních faktů, což umožňuje posoudit jejich znalosti o objektivní realitě,
- 2) pozorování konfrontovaných osob: je nutné zjišťovat projevy stavu nerozhodnosti, váhání či kolísání. Pozorování je nezbytným předpokladem ostražitosti,
- 3) ostražitosť: tato zásada vyjadřuje připravenost vyšetřovatele okamžitě zasáhnout pokud dojde k narušení konfrontace či pokusu o domluvu,
- 4) aktivní vedení konfrontace vyšetřovatelem: vyšetřovatel si musí udržet autoritu nad konfrontovanými osobami, průběžně analyzovat její výsledky a vhodně volenými a formulovanými otázkami usměrňovat její další průběh.

3.8.2. Rekognice

Rekognice je samostatnou metodou kriminalistické praktické činnosti, spočívající v opětovném poznání dříve vnímaného objektu poznávající osobou s cílem ztotožnění objektu⁶⁶. Přistupuje se k ní, je-li zapotřebí identifikovat osobu, zvíře nebo věc, jíž svědek vnímal v souvislosti s trestným činem a jejíž myšlenkový obraz si uchoval v paměti. Subjektem rekognice je svědek, ať už nezainteresovaný nebo oběť, který daný předmět rekognice v průběhu trestného činu či v souvislosti s ním vnímal.

⁶⁵MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 314.

⁶⁶MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 320.

Podstatou rekognice je znovupoznání dané osoby, zvířete nebo věci svědkem, tedy prohlášení o shodě mezi aktuálně vnímaným a zapamatovaným. Rekognice je chápána jako neopakovatelný úkon, proto je třeba věnovat pozornost její obsahové a organizační přípravě a důkladné dokumentaci vhodnými prostředky. Přípravu obsahovou dělíme na fázi analytickou a syntetickou.

Analytická fáze přípravy spočívá ve:

- 1) výslechu svědka ke zjištění charakteristických znaků a zvláštností, na jejichž základě by bylo možno poznat ztotožňovaný objekt,
- 2) zjištění podmínek vnímání jako jsou osvětlení, vzdálenost, doba vnímání, použití brýlí atd.,
- 3) vyvození závěru, že svědek je způsobilý poznat identifikovaný objekt,
- 4) posouzení možnosti negativního psychologického vlivu rekognice na poznávajícího svědka,
- 5) posouzení možnosti opatřit dostatek objektů stejného druhu,
- 6) posouzení, zda jsou dány předpoklady pro utajení totožnosti svědka ve smyslu § 55 odst. 2 trestního řádu,
- 7) určení druhu rekognice⁶⁷.

Rekognice můžeme třídit pomocí několika kategorií:

- 1) podle stupně původnosti: odlišujeme rekognice in natura a podle modelů, kdy jsou svědkovi předkládány reprodukce, obvykle fotografie ztotožňovaných objektů,
- 2) podle charakteru předváděných objektů: odlišujeme rekognice osob, a to živých osob nebo mrtvol, respektive jejich částí, zvířat živých či mrtvých a věci movitých či nemovitých,
- 3) podle charakteru identifikačních znaků: podle anatomicko-morfologických znaků osob a zvířat, vnějších znaků věcí anebo funkčních znaků osob,
- 4) podle způsobu předvádění: identifikovaného objektu ve skupině s přivzatými objekty, identifikovaného objektu a přivzatých objektů jednotlivě po sobě (u

⁶⁷MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 322.

nemovitostí nebo u osob ztotožňovaných podle funkčních znaků) anebo identifikovaného objektu samotného (při ztotožňování mrtvoly).

Jedná-li se o rekognici identifikovaného předmětu ve skupině, musí být přivzaty alespoň dvě typově podobné osoby přibližně odpovídající výpovědi svědka, respektive nejméně dvě věci stejného druhu. Maximální počet objektů ve skupině by měl být v souladu s psychologickým učením o jednoohniskové pozornosti, tedy všechny objekty by mělo být možné pozorovat najednou z jednoho místa, soudí se, že u dospělých poznávajících je absolutní maximální počet osm předváděných, u dětí a seniorů se doporučuje nepřekračovat počet pěti. Doporučený vhodný počet závisí na kvalitě popisu a podmínkách vnímání⁶⁸.

Výsledkem syntetické fáze obsahové přípravy jsou plán rekognice a její materiálně-technické zabezpečení. Plán obsahuje zejména místo a čas rekognice, podmínky vnímání, určení subjektu a identifikovaného objektu, způsob předvedení, počet přivzatých objektů a jejich výběr, způsob přípravy zúčastněných a určení technických prostředků, zejména prostředků dokumentace.

Organizační příprava směřuje k bezprostřednímu provedení rekognice a probíhá ve čtyřech rovinách:

- 1) příprava svědka a objektů rekognice: příprava zahrnuje seznámení s cílem rekognice, metodikou a technikou jejího provedení a způsobem chování v jejím průběhu. Poznávající a identifikovaná osoba musí být poučeny o svých právech a povinnostech v souvislosti se svým procesním postavením,
- 2) zajištění shodných podmínek vnímání: aby byla rekognice průkazná, musí být navozeny stejné podmínky, jaké byly při původním vnímání, jak je poznávající ve své výpovědi popsal,
- 3) příprava dokumentačních prostředků: v této fázi se jejich přípravou myslí ověření funkčnosti a rozmístění v prostoru tak, aby plnily svou funkci a zároveň v průběhu rekognice nerušily,
- 4) zabránění znehodnocení rekognice: před provedením rekognice nesmí mít svědek možnost předmět rekognice znovu vidět, jinak by taková rekognice byla

⁶⁸MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 325.

nevěrohodná a neměla by důkazní sílu. Typicky jsou zmařeny rekognice, pokud se objeví snímky podezřelého ve sdělovacích prostředcích, ale je třeba dbát i na to, aby svědek nemohl podezřelého uvidět na policejní služebně a podobně.

Jakkoli budí nejrůznější televizní a filmová díla s kriminální tematikou jiný dojem, obecnou praxí v České republice je provádět rekognice za přímého kontaktu pachatele a svědka. Pouze pokud je to nezbytné, lze provést rekognici tak, že se poznávající s pachatelem neseťkají, namísto toho se užije jednocestné zrcadlo či videotechnika. Takovýchto opatření je nejvíce zapotřebí u obětí násilných či sexuálních trestných činů a u dětských obětí, jelikož jim často každé setkání s pachatelem působí psychické obtíže.

Rekognice podle funkčních znaků také často probíhá, aniž by se svědek s pachatelem přímo setkali. Je to proto, že funkční znaky může identifikovaná osoba vědomě měnit. Někteří kriminalisté tvrdí, že to platí pouze pro rekognici podle hlasu a řeči, jelikož celý souhrn individuálně charakteristických dynamických znaků úspěšně skrýt nelze. U řeči a hlasu se doporučuje, aby identifikovaná osoba vedla rozhovor s vyšetřovatelem a přizvanými osobami, kterému bude poznávající skrytě naslouchat.

U movitých věcí nastávají dvě alternativy, ztotožňuje-li se věc, k níž měl svědek nějaký vztah, typicky byl-li to jeho majetek, o nějž byl trestným činem připraven, zná zpravidla věc do detailů a může ji bezpečně poznat. Jedná-li se o věc, ke které vztah neměl, typicky věc, jíž měl při sobě pachatel, dochází často pouze k určení skupinové příslušnosti, protože svědek neměl příležitost prohlédnout si odlišující znaky a zvláštnosti.

Po skončení rekognice je svědek vyslechnut ohledně znaků, na jejichž základě předmět rekognice ztotožnil. Tato výpověď se porovná s výpovědí rekognici předcházející za účelem prověření věrohodnosti důkazu.

3.8.3. Vyšetřovací pokus

Kriminalistický experiment je specifická metoda kriminalistické praktické činnosti, spočívající v pokusném vyvolávání a zkoumání kriminalisticky relevantních

jevů, činností a fragmentů událostí v uměle vytvořených a cílevědomě měněných podmínkách za účelem poznání a dokázání skutkového stavu věci⁶⁹.

Hovoříme o experimentu prověřovacím, vyšetřovacím a soudním podle fáze trestního řízení, v níž se pokus provádí. Cílem experimentu je vyvrátit pochybnosti o možnosti či nemožnosti provedení určité činnosti nebo existenci jevu, faktu či události. Od experimentů v jiných vědních oborech se odlišuje mj. tím, že probíhá v podmínkách běžného života a ne v laboratoři, jeho výsledky jsou zpravidla očividné a nevyžadují sofistikované měřicí metody a nástroje, probíhá vždy v souladu s podmínkami přípustných kriminalistických metod, tedy např. při něm nesmí dojít k ohrožení života a zdraví nebo snižování lidské důstojnosti účastníků.

Dělíme je na dvě skupiny podle povahy zjišťovaných skutečností na senzorické a situační experimenty. Senzorické experimenty ověřují možnosti vnímání lidskými smysly, zejména zrakem a sluchem. Typicky se zjišťuje, zda svědek z daného místa za daných podmínek mohl vidět určitou událost, slyšet zvuky či odposlechnout část hovoru.

Situační experimenty slouží ke zjištění, zda provedení určité činnosti za daných podmínek je vůbec možné, zda mohl nastat určitý jev či zda je reálně možný průběh vyšetřované události způsobem popsaným svědky.

Mezi osoby účastníci se vyšetřovacího pokusu patří osoby, na základě jejichž výpovědi a podle jejichž pokynů jsou pokusy prováděny. Tedy osoby, které v dané věci podaly vysvětlení, obviněný, svědek a poškozený. Nicméně jejich aktivní účast je v zásadě dobrovolná a vzhledem k zastupitelnosti figuranty fakultativní. Nezastupitelná je daná osoba pouze, jsou-li předmětem zkoumání její subjektivní vlastnosti. Ovšem v žádném případě nesmí být podezřelý, obviněný, poškozený nebo svědek, který má právo odepřít výpověď k úkonům souvisejícím s pokusem nucen⁷⁰.

3.8.4. Rekonstrukce

Kriminalistická rekonstrukce je specifická metoda kriminalistické praktické činnosti, spočívající v obnovení kriminalisticky relevantních hmotných objektů, situací

⁶⁹MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 331.

⁷⁰ § 104c odst. 4 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu

a skutkových okolností nebo jejich podstatných vlastností na základě údajů a faktů shromážděných ve vyšetřované věci s cílem jejich bezprostředního zkoumání, prověření a získání nových poznatků majících důkazní význam nebo taktickou hodnotu⁷¹.

V průběhu vyšetřování může vyvstat potřeba obnovit kriminalisticky relevantní, avšak již zaniklé objekty, jevy a situace za pomoci stop, které po sobě zanechaly. Podstatou rekonstrukce je tedy rekonstrukce daného objektu takovým způsobem, že vzniklý model bude věrnou podobou originálu a poznatky získané jeho zkoumáním budou analogicky odpovídat objektivní realitě.

Podle charakteru rekonstruovaných objektů hovoříme o rekonstrukci kriminalisticky významných míst, předmětů, vlastností člověka a jednání či událostí. Subjektem rekonstrukce, tedy osobou s jejíž aktivní účastí a na základě jejíž výpovědi se rekonstrukce provádí, je obvykle obviněný, ale může jím být i svědek anebo poškozený. Zákon stanoví, že na rekonstrukci se přiměřeně uplatní ustanovení o vyšetřovacím pokusu⁷².

3.8.5. Prověrka na místě

Prověrka výpovědi na místě je specifická metoda kriminalistické praktické činnosti, spočívající v tom, že vyslechnutá osoba dobrovolně ukáže místa a objekty spojené s vyšetřovou událostí, popíše na místě okolnosti potřebné k objasnění vztahu určitých objektů k vyšetřované události a demonstruje některé činnosti, přičemž vyšetřovatel zkoumá ukázané místo a objekty, porovnává výpověď s faktickou situací místa a dokumentuje průběh a výsledky prověrky výpovědi na místě⁷³.

Prověrka na místě kombinuje prvky výslechu, rekognice, rekonstrukce, vyšetřovacího experimentu a ohledání, čímž vzniká specifický úkon, který slouží zároveň k důslednému ověření pravdivosti výpovědi a získávání nových stop použitelných jako důkazy. Plnohodnotnou prověrku lze uskutečnit pouze se subjektem, který se jí účastní dobrovolně a jemuž je ponechána iniciativa. Podstatou prověrky je totiž právě to, že subjekt opakuje svou výpověď na místě, kde se původní relevantní

⁷¹MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 339.

⁷²§ 104d odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu

⁷³MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 316-317.

událost odehrála a poukazuje na klíčové objekty a místa, které jsou následně důkladně ohledány. Pokud by vyšetřovatel subjekt ovlivňoval, stala by se prověrka zkreslenou a tím zbytečnou.

Prověrku je třeba odlišit od rekonstrukce, jelikož se nevytváří model relevantních objektů a situací, ale výpověď je prověřována v originálním prostředí. Rovněž se nejedná o výslech na místě, který se provádí za účelem vyvrácení lživé výpovědi, kdy vyslechnutá osoba na místě opakuje svou výpověď a vyšetřovatel ji konfrontuje s důkazy, které tuto výpověď zpochybňují.

Specifikem prověrky je také, že iniciativa subjektu má začít již v kanceláři vyšetřovatele. Vypovídající musí prokázat pravdivost a věrohodnost své výpovědi už tím, že určí výchozí bod prověrky a sám vyšetřovatele na místo prověrky dovede a za použití zapamatovaných orientačních bodů nalezne tzv. opěrné body. Opěrnými body jsou místa související s popisovanými událostmi, kde by se po nich měly nalézat stopy.

Iniciativa na straně vypovídajícího neznamena nečinnost vyšetřovatele. Ten, ačkoli pokud možno do průběhu prověrky nezasahuje, musí průběžně hodnotit její výsledky a neustále je porovnávat s původní výpovědí.

Subjektem prověrky na místě může podle zákona být podezřelý, obviněný nebo svědek a na postup se přiměřeně použijí ustanovení o vyšetřovacím pokusu⁷⁴.

3.9 Oběť jako předmět ohledání, odběru vzorků a znaleckého zkoumání

Ohledání je metoda kriminalistické praktické činnosti, jejíž podstata spočívá v cílevědomém, přímém, bezprostředním pozorování a zkoumání kriminalisticky relevantních objektů vlastními smysly orgánů činných v trestním řízení, ve vyhledávání změn, dokumentování stavu objektů a hodnocení vlastních zjištění⁷⁵.

V tomto případě je oběť přímým zdrojem informací, na rozdíl od vyšetřovacích úkonů jako je výslech, a je předmětem zkoumání, zatímco subjektem je orgán činný v trestním řízení. Ohledání obecně patří k úkonům prováděným na začátku trestního řízení a jako neodkladný úkon může být provedeno i před jeho zahájením. To je

⁷⁴§ 104e zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu

⁷⁵MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 291.

způsobeno tím, že stopy v materiálním prostředí nevyhnutelně zanikají, s ubíhajícím časem klesá jejich vypovídací hodnota a důkazní síla.

Vedle neodkladnosti patří mezi základní zásady ohledání jeho neopakovatelnost a řízení jedním vedoucím. Zásada neopakovatelnosti vyjadřuje zkušenost, že již samotné první ohledání narušuje strukturu stop, navíc degenerace stop v mezičase mezi prvním a opakovaným ohledáním pokračuje. To může vést k odlišným závěrům obou ohledání a tím snižovat jejich důkazní sílu. Citlivost ohledání a nezbytnost ho provést rychle, efektivně a důkladně stojí také za potřebou jediného vedoucího a jasné dělby úkolů, podílí-li se na ohledání celá skupina vyšetřovatelů, techniků a podobně.

Ohledání se klasifikuje podle kritéria posloupnosti ohledání a podle charakteru ohledávaného objektu. Podle posloupnosti rozlišujeme ohledání prvotní, opakované a doplňující. Jak již shora uvedeno, prvotní ohledání je nejdůležitější a nejefektivnější, protože ohledávaný objekt je nejbližší stavu, v němž byl v době kriminalisticky relevantní události.

Opakované ohledání je porušením zásady neopakovatelnosti ohledání, ale někdy je vzhledem k průběhu a cíli vyšetřování nevyhnutelné. Buďto proto, že vyjdou najevo důsledky nekvalitního provedení prvotního ohledání, nebo proto, že ve světle nových poznatků je třeba prověřit možnost existence dalších stop, na jaké nebylo prvotní ohledání zaměřeno. Doplňující ohledání je svým charakterem vlastně prvotním ohledáním části objektu, která nebyla zkoumána v rámci prvotního ohledání.

Podle charakteru ohledávaného objektu hovoříme například o ohledání kriminalisticky relevantního místa. To může být místo činu, místo nálezu nebo místo zjištění trestného činu. Místo činu je prostor, kde došlo ke kriminalisticky relevantní události a patří mezi nejbohatší zdroje materiálních stop ve vyšetřování. Místo nálezu je místo, kde byl nalezen pro vyšetřování podstatný objekt, které není místem činu. Například napadená osoba urazí kus cesty od místa činu než podlehne zraněním, nebo je objekt odnesen na jiné místo zvěřím, vodním tokem nebo i člověkem, který neměl podíl na trestném činu a nerozeznal význam objektu. V každém případě se jedná o místo, které pachatel vůbec nemusel navštívit a pokud ano, nevyvíjel zde činnost, jež by měla přímou souvislost s vyšetřovaným případem. Proto na místě nálezu, kromě nalezeného objektu samotného, nebývají další relevantní stopy. Místa zjištění se typicky vyskytují u

kriminality v dopravě, kdy např. při příjezdu na místo určení je zjištěno, že někde v průběhu cesty došlo k trestnému činu.

Ohledání mrtvoly je obvykle také spojeno s ohledáním místa činu, nálezu nebo zjištění. Cílem ohledání mrtvoly je vytvoření představy o okolnostech její smrti a její bezprostřední příčině, tedy zejména zda se stala obětí trestného činu. Dále se ohledání soustředí na znaky, podle kterých je možné mrtvolu identifikovat, určit způsob usmrcení a další manipulace, včetně snahy o utajení totožnosti oběti pachatelem, možné motivy jednání a vztah mezi místem a trestným činem. Zákon stanoví, že, v případě podezření, že smrt člověka byla způsobena trestným činem, musí být mrtvola prohlédnuta a pitvána. Pohřbit lze mrtvolu jen se souhlasem státního zástupce. Naopak, vyjde-li podezření najevo až po pohřbení mrtvoly, může předseda senátu nebo v přípravném řízení státní zástupce nařídit její exhumaci⁷⁶.

Pro kriminalistickou viktimologii je také významné ohledání těla živé osoby. Jeho účelem obvykle je zjištění a zdokumentování stop a následků po vyšetřované události, nejčastěji se jedná o stopy způsobené užitím násilí, působením energií nebo chemických procesů či zanedbáním potřebné péče a výživy. Jiným jeho účelem může být nalezení identifikačních znaků.

Zákon⁷⁷ stanoví povinnost se prohlídce těla podrobit, je-li nezbytné zjistit stopy a následky trestného činu. Takovou prohlídku může provést pouze lékař nebo osoba stejného pohlaví. Kromě zevní prohlídky je také upravena povinnost podrobit se odběru krve nebo obdobnému úkonu, je-li to nezbytné k provedení důkazu a není to nebezpečné pro zdraví. Takový úkon provádí lékař nebo odborný zdravotní pracovník. Odběr biologického materiálu, který není spojen se zásahem do integrity může provést osoba, již se týká, sama nebo s jejím souhlasem orgán činný v trestním řízení. Na požádání orgánu činného v trestním řízení může tento úkon provést lékař nebo odborný zdravotní pracovník, a to i bez souhlasu podezřelého nebo obviněného. O uvedených povinnostech musí být dotčená osoba řádně poučena, včetně následků nevyhovění výzvě, tj. pořádkové pokutě⁷⁸.

⁷⁶ § 115 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁷⁷ § 114 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁷⁸ § 66 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

Dále se ohledávají předměty, stopy, dokumenty, výpočetní technika a poměrně vzácně zvířata.

Mnoho informací obsažených ve stopách je pro orgány činné v trestním řízení nesrozumitelných. Jejich analýza a správné vyhodnocení vyžaduje specifické odborné znalosti a dovednosti z mnoha různých odvětví vědy. Odborníci vstupují do trestního řízení právě proto, aby ze stop získali maximum poznatků a zpřístupnili je účastníkům dokazování. Existují čtyři způsoby uplatnění odbornosti v trestním řízení: kriminalisticko technická činnost, konzultativní činnost, odborná vyjádření a znalecká činnost⁷⁹.

Kriminalisticko technická činnost spočívá v přímém výkonu odborných úkolů při vyhledávání, zajišťování, dokumentování a shromažďování materiálních stop v rámci vyšetřovacích úkonů. Tyto služby orgánům činným v trestním řízení poskytují kriminalističtí technici a pracovníci expertizních pracovišť Policie České republiky.

Konzultativní činností se rozumí poskytování poradenství orgánům činným v trestním řízení. Nejvíce se uplatní při:

- 1) předběžném zkoumání stop a jiných důkazů,
- 2) posuzování odborných problémů ohledně způsobu spáchání trestného činu,
- 3) vytyčování vyšetřovacích verzí a určování způsobu jejich prověřování,
- 4) instruktážích policistů za účelem seznámení s problematikou vyšetřovaného trestného činu, připravovaného úkonu či opatření,
- 5) přípravě, provádění a hodnocení některých vyšetřovacích úkonů, zejména rekonstrukcí a vyšetřovacích pokusů.

Odborné vyjádření je listinný důkaz, který podle zákona⁸⁰ nahrazuje znalecký posudek v jednodušších otázkách. O odborné vyjádření může být požádán samozřejmě i znalec, ale postačí jakákoli právnická či fyzická osoba, která má potřebné odborné předpoklady. Státní orgány předkládají odborná vyjádření vždy bezúplatně. Nejvíce

⁷⁹MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 283-284.

⁸⁰ § 105 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu

jsou o odborná vyjádření žádány Kriminalistický ústav Praha a Odbory kriminalistické techniky a expertiz při jednotlivých Krajských ředitelstvích Policie ČR.

Nejnáročnějším způsobem využití odborných znalostí v trestním řízení v komplikovaných anebo zásadních otázkách je znalecká činnost. Znalecké zkoumání neboli expertiza je samostatná kriminalistická metoda, spočívající v systému úkonů a operací směřujících k odhalení nebo objasnění skutečností důležitých pro dokazování v trestním řízení za použití odborných znalostí a metod z různých oblastí vědy, techniky, umění a řemesel⁸¹.

Expertizy můžeme klasifikovat podle různých kritérií, základním je druh oboru vědy, techniky, umění nebo řemesel, jejichž specifické metody a poznatky se při zkoumání uplatní. Mezi nejběžnější obory patří odvětví kriminalistické techniky jako daktyloskopie či mechanoskopie, dále soudní lékařství, soudní inženýrství, soudní psychiatrie, soudní psychologie, zbožíznalectví a ekonomika.

Jinak lze členit expertizy podle počtu přibraných znalců. Základní je zkoumání jedním znalcem, jde-li o zkoumání zvláště důležité lze přizvat dva. Povinnost přizvat dva znalce zákon ukládá, jde-li o prohlídku a pitvu mrtvoly⁸². Expertiza může vyžadovat účast více jak dvou znalců, vznikne-li potřeba víceoborového zkoumání, protože zkoumání zahrnuje více neoddělitelných otázek z různých oborů a vyžaduje interdisciplinární přístup. Tím je zmíněno i členění na expertizy jednooborové a víceoborové. Expertizy také dělíme podle posloupnosti na prvotní, doplňující a opakované. Doplňující expertizou znalec, typicky tentýž, který prováděl prvotní expertizu, objasní nové otázky, které vyvstaly v dalším průběhu vyšetřování. K opakované expertize se přistoupí pokud prvotní expertiza obsahuje neodstranitelná pochybení, nebo jsou důvodné pochybnosti o správnosti jejích závěrů či použitých metod, zejména pokud závěry odporují ostatním důkazům.

K pojmu znalce je ještě potřeba uvést, že znalecké zkoumání provádí vedle obvyklých znalců-fyzických osob také ústavy a jiná pracoviště specializovaná na znaleckou činnost, státní orgány a státní ústavy, nejsou-li k dispozici jiné možnosti, také

⁸¹MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha : C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 285.

⁸² § 105 odst. 4 zákona č. 141/1961 Sb., trestního řádu

odborně erudovaná osoba ustavená k podání znaleckého posudku ad hoc orgány činnými v trestním řízení.

Prvním ze tří stadií expertizy je přípravné stadium, jeho prvním krokem je vyhledání a zajištění objektů expertizy. Těchto objektů jsou tři druhy:

- 1) objekty, u nichž se předpokládá, že mají příčinnou souvislost s objasňovanou skutečností, zejména předměty a stopy zajištěné při ohledání, domovní prohlídce apod.,
- 2) objekty, u nichž se nepředpokládá příčinná souvislost s objasňovanou skutečností, zejména předměty známého původu, které poslouží jako srovnávací materiál,
- 3) pomocné materiály, které mají znalci umožnit zorientovat se v problematice vyšetřovaného případu, zejména se jedná o relevantní písemnou dokumentaci z vyšetřovacího spisu.

Po shromáždění objektů probíhá jejich předběžné zkoumání, je-li třeba určit, které je a není třeba znalecky zkoumat anebo jaké informace mohou obsahovat. Dalším krokem je vymezení předmětu expertizy ve formě přípravy otázek pro znalce. Pro otázky platí následující zásady:

- 1) otázky nesmí přesahovat rámec oboru expertizy,
- 2) otázky musí být čistě odborného charakteru, zákon výslovně stanoví, že znalci nepřísluší hodnotit důkazy a řešit právní otázky⁸³,
- 3) otázky musí být jasné, přesné a konkrétní,
- 4) otázky tvoří logicky navazující systém, zpravidla od obecnějších k detailním,
- 5) otázky nemohou přesahovat současnou úroveň poznání v daném oboru,
- 6) otázky nesmí být sugestivní, návodné, úskočné nebo klamavé.

Následně je přibrán znalec nebo ústav, jsou mu předány potřebné podklady a materiály a otázky. Druhé stadium je vlastní znalecké zkoumání, které probíhá ve spolupráci znalce s orgány činnými v trestním řízení. To je nezbytné, neboť, aby měl znalecký posudek skutečnou vypovídací hodnotu, musí mít znalec k dispozici všechny relevantní informace, včetně těch, které v době zadání posudku nebyly k dispozici.

⁸³§ 107 odst. 1 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

Zákon výslovně upravuje možnost znalce účastnit se provedení výslechu anebo jiných vyšetřovacích úkonů a klást obviněnému a svědkům otázky vztahující se k předmětu jeho šetření⁸⁴.

Znalec zpracuje všechny dostupné poznatky a formuluje odpovědi na položené otázky, je-li to možné vyjádří kategorický soud, není-li to možné formuluje svůj závěr jako pravděpodobný soud. Pokud výsledky zkoumání neumožňují otázku zodpovědět ani tak, formuluje závěr, že na položenou otázku odpovědět nelze.

Výsledkem činnosti znalce je znalecký posudek. Jeho úvodní část obsahuje označení znalce, orgánu, který jej zkoumáním pověřil, stručné údaje k případu, položené otázky, seznam materiálů poskytnutých znalci při jeho přibrání a informace dodatečně přidané, stejně jako účast znalce na jiných vyšetřovacích úkonech.

V nálezku znalec popíše všechny zkoumané objekty, metody, postup a výsledky zkoumání. Výběr metod a prostředků také náležitě odůvodní. Rovněž uvede, zda byly věcné předměty zkoumání při zkouškách poškozeny či zničeny.

V závěrečné části uvede odpovědi na položené otázky a opatří posudek formálními náležitostmi.

Třetím stadiem zapojení znalecké činnosti v trestním řízení je hodnocení a využití znaleckého posudku. Orgán činný v trestním řízení musí zhodnotit, zda byly splněny všechny formální náležitosti, zda např. nebyly dány důvody pro vyloučení znalce, nebyl přibrán nezákonným způsobem, nebyl řádně poučen atd. Po obsahové stránce musí určit, zda znalec měl k dispozici všechny potřebné materiály, zodpověděl všechny otázky, použil průkazné a nezpochybnitelné metody a postupy, zda závěry posudku doplňují ostatní důkazy nebo jim odporují a z jakých důvodů, zda zkoumání odhalilo nové vztahy či dosud neznámé informace, jež ovlivní další vyšetřování. Je-li výsledkem hodnocení závěr, že došlo k pochybení a posudek proto neodpovídá objektivnímu stavu reality, je znalec požádán o doplnění či vysvětlení posudku, nelze-li takto pochybení odstranit může orgán činný v trestním řízení rozhodnout o přibrání nového znalce k opakovanému zkoumání.

Příklad z praxe: *Znalec byl pověřen znaleckým psychologickým zkoumáním ženy, která oznámila, že ji manžel týrá. Dlouhodobě a opakovaně ji fyzicky napadal (bil,*

⁸⁴tamtéž

kopal, škrtil). Závěr znalce zněl, že jednotlivé incidenty nejsou symptomem domácího násilí, ale znaky afektivní agrese v situaci konfliktu, kde se střetávají dvě víceméně vyrovnané strany. Za příčinu násilí označil chronicky krizový, kalamitní vztah manželů, přestože zkoumáním jejich vztahu nebyl pověřen. Opakovaný posudek upozornil, že přestože se jednotlivé střety mohly jevit jako hádka, vypukaly pod malichernými záminkami (ztvrdl chléb, čaj byl málo oslazený, ovladač ležel na špatném místě) a násilí bylo v podstatě jednostranné. Druhý znalec tedy došel k závěru, že násilí provokované zástupnými maličkostmi svědčí o mocenském motivu v asymetrickém vztahu a manžela označil za tyрана⁸⁵.

Problém podle Čírtkové může spočívat v tom, že znalecké zkoumání psychologie oběti je relativně novým oborem, např. v oblasti domácího násilí se používá sotva 8 let (podle textu publikovaného v roce 2012)⁸⁶.

Na závěr je třeba zopakovat, že ačkoliv pro vyšetřování trestné činnosti je činnost znalců nenahraditelným přínosem, pro oběti je znalecké zkoumání častým zdrojem sekundární viktimizace.

4. Předcházení sekundární viktimizaci v trestním řízení

Definice kriminalistiky říká, že kriminalistika je samostatný vědní obor sloužící ochraně občanů a státu před trestnými činy tím, že objasňuje zákonitosti vzniku, trvání a zániku stop a zákonitosti vyhledávání, shromažďování a zkoumání stop a tím, že vypracovává podle potřeb trestního zákona a trestního řádu metody, postupy, prostředky a operace v zájmu úspěšného odhalování, vyšetřování a předcházení trestné činnosti⁸⁷.

Stejně jako ostatní vědy zabývající se kriminalitou, se kriminalistika zabývá zkoumáním jevu, který se odehrál v minulosti, snaží se s ním vypořádat a vyvodit důsledky, které přispějí pomocí generální a individuální prevence ke snížení rizika v budoucnosti. Prozkoumáme-li cíle a úkoly kriminalistiky z viktimologického úhlu pohledu, dojdeme k závěru, že se zde jedná o primární a částečně terciární viktimizaci.

⁸⁵ČÍRTKOVÁ, L. *Viktimologické expertizy-Otevřené otázky psychologického posuzování obětí*. In: JELÍNEK, J., GRIVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 30-67. Str. 66.

⁸⁶tamtéž

⁸⁷MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha: C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0. Str. 6.

Přesto paradoxně právě proces, který se snaží o poskytnutí spravedlnosti obětem, jež postihla primární újma, je hlavním zdrojem újmy sekundární.

Celá koncepce našeho trestního práva, které je založeno na ochraně práv pachatele, vyjádřené zásadami jako *in dubio pro reo*, z pohledu oběti vlastně snižuje pravděpodobnost, že se dočká odsouzení pachatele. Systém, který chrání obviněné před zvůli orgánů činných v trestním řízení, zároveň umožňuje pachatelům uniknout spravedlnosti. Podobně v případech, kde k odsouzení dojde, humanizace v systému trestů a důraz na resocializaci vlastně vyvolává dojem, že tím, kdo v důsledku trestného činu od státu dostane péči a pomoc je pachatel. To však neznamená, že je náš trestní systém nastaven špatně. Tento přístup je logickým vývojem zmírňování a racionalizování trestání a omezování retribuční funkce trestu a jako takový je nezbytný a nevyhnutelný. Často citovaná myšlenka, že je lépe propustit viníka než odsoudit nevinného, není ničím jiným než volbou menšího zla v nedokonalém světě.

Ovšem s ohledem na tyto skutečnosti je o to podstatnější pracovat s obětí správným způsobem již v přípravném řízení. Pro pocit spravedlnosti u oběti má větší význam řádně vedený proces než jeho konečný výsledek⁸⁸. Sekundární viktimizace je, jakožto zbytečná, nezasloužená újma, vnímaná někdy obětí jako trest za to, že se vůbec stala obětí, problémem morálním, ale také praktickým. Jak je podrobněji rozvedeno výše, sekundární viktimizace snižuje ochotu obětí spolupracovat s orgány činnými v trestním řízení a zvyšuje míru latence kriminality.

Právně je předcházení druhotné újmě upraveno zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Zákon ji definuje jako újmu, která nebyla oběti způsobena trestným činem, ale vznikla v důsledku přístupu Policie České republiky, orgánů činných v trestním řízení a dalších orgánů veřejné moci, poskytovatelů zdravotních služeb, subjektů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, znalců, tlumočnicků, obhájců a sdělovacích prostředků k ní⁸⁹. Mezi základními zásadami tohoto zákona je uvedeno, že všechny výše uvedené subjekty mají povinnost

⁸⁸DURDÍK, T. *Využití institutů posilujících ochranu poškozených při jednání u soudu*. In: JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 50-59. Str. 50.

⁸⁹ § 2 odst. 5 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

respektovat důstojnost a osobnost oběti, přistupovat k ní zdvořile a šetrně a vycházet jí pokud možno vstříc. Dále mají povinnost zohlednit zdravotní stav oběti včetně stavu psychického, její věk, rozumovou vyspělost a kulturní identitu⁹⁰.

Zákon také upravuje institut tzv. zvlášť zranitelné oběti, kterou se rozumí oběť, která je:

- 1) dítětem,
- 2) osobou s fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo se smyslovým postižením,
- 3) obětí obchodování s lidmi,
- 4) obětí trestného činu proti lidské důstojnosti v oblasti sexuální nebo trestného činu, který zahrnoval násilí či pohrůžku násilím, pokud je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní⁹¹.

Konkrétní práva oběti na ochranu před druhotnou újmou jsou upravena v Hlavě II, díl 5 tohoto zákona. Oběť má právo požádat, aby při úkonech, kterých se účastní bylo zabráněno jejímu kontaktu s pachatelem. Povinnost této žádosti vyhovět je dána u zvlášť zranitelné oběti, nevylučuje-li to povaha úkonu. Vylučuje-li to povaha úkonu, mají příslušné orgány zamezit kontaktu před a po úkonu. Při podání vysvětlení a výslechu mají být kladeny otázky směřující do intimní oblasti jen, je-li to nezbytné pro objasnění kriminalisticky relevantních skutečností, a to způsobem šetrným, zároveň však po obsahové stránce vyčerpávajícím, aby nebylo třeba výslech opakovat. Formulaci otázek je nutné přizpůsobit věku, osobním zkušenostem a psychickému stavu oběti. Oběť může proti zaměření otázky vznést námitku, jež se zaznamená do protokolu. O její důvodnosti rozhodne vyslychající orgán. Oběť může žádat, aby mohla podat vysvětlení nebo být vyslechnuta osobou stejného nebo opačného pohlaví. Zvláště zranitelná oběť může stejný požadavek vznést i k osobě tlumočnicka. Zvláště zranitelná

⁹⁰ § 3 odst. 2 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

⁹¹ § 2 odst. 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

oběť má být v přípravném řízení vyslýchána obzvláště citlivě k tomu vyškolenou osobou tak, aby nebylo třeba výslech opakovat.

K úkonům trestního řízení může oběť doprovázet důvěrník, který nesmí do jejich průběhu zasahovat. Důvěrník poskytuje oběti podporu a pomoc, zejména psychickou. Posledním právem oběti dle tohoto zákona je právo v kterékoli fázi řízení učinit prohlášení o dopadu trestného činu na její dosavadní život, a to i písemně.

Jak by měl v praxi vypadat onen zákonem stanovený citlivý a šetrný přístup orgánů činných v trestním řízení k oběti již není právní problematikou, ale spíše psychologickou. O správných praktikách a postupech zacházení s obětí existuje mnoho publikací a orgány činné v trestním řízení by s nimi měly být obeznámeny. V praxi můžeme tuto znalost čekat u zkušených vyšetřovatelů, ovšem problém může snadno nastat u řadových policistů na služebnách, kteří přijímají trestní oznámení. Ti bohužel často nemají ani základní povědomí o problematice sekundární viktimizace a mají mnoho předsudků a nepochopení neodlišitelných od těch laické veřejnosti. Utvoří-li si špatný první dojem policista o oběti, nic se neděje, protože případ bude předán kvalifikovaným a školeným kriminalistům. Ale první dojem, který si oběť učiní na základě policisty, který se k ní chová nedůvěřivě, necitlivě, její újmu bagatelizuje nebo odmítá šetřit, si může vztáhnout na celý systém justice.

Obecně sekundární rány vytváří u oběti trojici pocitů, pocit nespravedlnosti, nedůstojnosti a izolace. K pocitu nespravedlnosti přispívají zejména nedostatek informací, odklady a zdržení soudních jednání, vyšetřování pachatele na svobodě a shovívavé či podmíněné tresty.

Pocit nedůstojnosti souvisí s mýtem o dokonalé oběti, průzkumy dokazují všeobecnou tendenci stranit se lidí, kteří se stali obětí trestného činu. Vychází to také z viktimologického zavinění, může-li si oběť alespoň částečně za svou viktimizaci, není třeba, aby se „slušní lidé“ trápili jejím osudem, prožívali s ní její újmu⁹².

Pocit izolace navazuje na předchozí problém. Jak se část okolí oběti od ní distancuje, její sociální kontakty řídnu, přirozené chování nahrazuje strojené. Oběť tyto změny vnímá a ty ji utvrzují, že se v důsledku trestného činu její osobnost

⁹²ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie: základy praktické psychologie pro policisty, strážníky, justiční stráž a pracovníky soukromých bezpečnostních služeb*. Praha: Support, 1995. 285 s. Str. 210.

proměnila, prožívá vnitřní psychickou dezintegraci, která zpětně vyvolává nepříjemné pocity u lidí, kteří zůstali s obětí ve styku a snaží se jí pomoci.

Příklad z praxe: *Čtrnáctiletá dívka se svěřila kamarádce, že ji otčím zneužívá. V důsledku toho absolvovala martyrium, kdy musela celý příběh převyprávět mnohokrát postupně učitelce ve škole, výchovné poradkyni, řediteli školy a sociální pracovníci. Při policejním výslechu již odmítla vypovídat. Nakonec, když vypověděla jako svědek, její matka a babička ji odmítly vzít domů, protože ji obvinily, že si celou záležitost vymyslela. Dívka byla v den výslechu umístěna v dětském domově, protože případ se odehrál v době, kdy nebyla k dispozici lepší alternativa k ústavní péči⁹³.*

Jednání s takto traumatizovanou osobou je stresující i pro orgány činné v trestním řízení, je zapotřebí, aby zvolily správný přístup a řídily se psychologickými doporučeními týkajícími se verbální a nonverbální komunikace. Zejména v úvodu jednání je nonverbální komunikace zásadní, základními doporučeními jsou zejména:

- 1) zrakový kontakt: Zrakovým kontaktem lze signalizovat povzbuzení a podporu, byť některé oběti mají tendenci se mu vyhýbat. Zejména je třeba neuhýbat pohledem při kladení otázek, protože navázání kontaktu zpravidla zlepšuje komunikaci a tím i kvalitu odpovědi.
- 2) držení těla neboli postura: Vyšetřující by se měl snažit kontrolovat držení svého těla, zejména když právě hovoří oběť. Bezděčné odklánění či odvrácení od oběti značí odstup, zcela vzpřímený postoj zas signalizuje formální, neosobní jednání.
- 3) vzdálenost neboli proxemika: Není možné obecně určit optimální prostorovou vzdálenost mezi obětí a vyšetřujícím. Záleží na konkrétní situaci a osobnosti oběti, nicméně s rostoucí vzdáleností obecně roste i pocit formálnosti, neosobnosti a oficiálnosti jednání. Oběti by mělo být umožněno, aby sama zvolila pro ni přijatelnou vzdálenost.

Podání vysvětlení a výslech se samozřejmě neobejdou bez rozhovoru vyslychajícího a oběti, obsah hovoru je dán kriminalistickými potřebami, ale jeho forma by se měla řídit psychologickými doporučeními v oblasti verbální komunikace:

⁹³ KVĚTENSKÁ, D. *Pomoc obětem mravnostních a násilných trestných činů v praxi*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 130-139. Str. 138.

- 1) paralingvistika: Je třeba kontrolovat způsob řeči, její hlasitost, rychlost a rytmus. Doporučuje se hovořit tlumeným hlasem, pomalu a s delšími přestávkami mezi jednotlivými otázkami. Tím vzniká dojem ohleduplnosti a trpělivosti.
- 2) aktivní naslouchání: Oběť musí při hovoru cítit, že jí druhá strana pozorně naslouchá. Dobrými pomůckami jsou shrnování a empatické mlčení. Při shrnování, když oběť dohovoří, vyslychající zopakuje hlavní body a zakončí shrnutí položením široké otázky, např. „Porozuměl jsem Vám správně ?“. Empatické mlčení dává oběti čas srovnat si myšlenky. Pokud oběť okamžitě neodpoví na otázku, měl by vyšetřující pamatovat, že oběť může být zmatená a nervózní, a poskytnout jí čas, namísto aby ihned otázku přeformuloval či opakoval.
- 3) osobní vyjadřování: Je vhodné vyvolat dojem zájmu a účasti, a proto je lepší používat osobní formulace typu „Myslím si“ nebo „Mám pocit“ namísto úředních „Je stanoveno“ či „Bylo by dobré“.
- 4) vyjádření samozřejmého: K uklidnění oběti přispívají i sdělení, že jí již nic nehrozí, že úkolem Policie je jí pomoci a podobně, která jsou pro vyslychajícího samozřejmostí. Oběti mají často tendenci se na podobné základní věci dotazovat, má-li s tím vyslychající zkušenosti, může je zodpovědět dříve, než je oběť vysloví. Těto metodě se říká čtení myšlenek a na oběť má pozitivní účinek, neboť díky tomu získá pocit, že její pocity, reakce a její stav vůbec je v dané situaci normální a běžný.
- 5) vyjadřování pocitů: Orgány činné v trestním řízení musí být nestranné a profesionální, ale ne nezbytně neosobní. Upozorní-li vyslychající předem, že musí položit intimní otázku s tím, že se pokusí postupovat šetrně a ani jemu není situace příjemná, neporušuje tím nijak své povinnosti a komunikaci ulehčí.

5. Reflexe role oběti v trestním právu hmotném

Oběť je jedním z klíčových faktorů vzniku a průběhu trestného činu, tento její význam se odráží v hmotněprávní úpravě trestního práva v několika různých rovinách.

První z nich je problematika okolností vylučujících protiprávnost. Zcela očividná je role oběti v případě souhlasu poškozeného. Svolení musí být dáno

dobrovolně, vážně, určitě a srozumitelně, a to předem nebo současně s jednáním osoby páchající čin jinak trestný. Zpětně lze souhlas udělit jen, mohla-li jednající osoba důvodně předpokládat, že svolení by dotčená osoba jinak udělila. Svolení poškozeného má jasně dané meze, předně čin jinak trestný se může dotknout pouze zájmů osoby udělující svolení, o kterých může sama bez omezení oprávněně rozhodovat. S výjimkou souhlasu s lékařským zákrokem, který je v souladu s právním řádem a poznatky současné lékařské vědy, není možné užít institut svolení poškozeného k souhlasu s újmou na zdraví nebo usmrcení⁹⁴.

Jednání osoby působící oběti újmu může mít nespočet různých motivů. V některých případech je motivem snaha zabránit újmě závažnější na jiných zájmech chráněných trestním zákonem. Takové jednání podle trestního zákona není trestným činem, k vymezení okruhu těchto jednání slouží instituty krajní nouze a nutné obrany.

O krajní nouzi hovoříme, jedná-li někdo, aby odvrátil nebezpečí přímo hrozící zájmu chráněnému trestním zákonem. Užítí krajní nouze není možné, byla-li jednající osoba povinna nebezpečí snášet, bylo-li možno ho odvrátit jiným způsobem nebo následek způsobený je zjevně stejně závažný nebo závažnější než původní nebezpečí⁹⁵.

Nutná obrana vylučuje protiprávnost jednání, jímž někdo odvrací přímo hrozící nebo trvající útok na zájem chráněný trestním zákonem, není-li tato obrana zcela zjevně nepřiměřená způsobu útoku⁹⁶. Krajní nouze se může objevit v mnoha různých scénářích, ale pro jednání v nutné obraně je typické, že újma vzniká osobě prvotního útočníka, kterého z viktimologického hlediska poté chápeme jako provokující oběť.

Příklad z praxe: *V noci v říjnu 1994 policejní hlídka v Příbrami řešila přestupek na úseku ochrany životního prostředí. Německý občan souhlasil s řešením blokovou pokutou 100 Kč, ale měl u sebe jen německé marky. Velitel hlídky ho žádal, ať si je smění v blízkém hotelu. Na popud svého přítele, patrně přioopilého ing. Miloslava C., se rozmyslel, odmítl zaplatit pokutu a policistu napadl. Druhá členka hlídky v podstatě selhala a velitel byl nucen bránit se fyzicky silnějšímu útočnickovi sám, ten ho popadl za kravatu, přehodil si ji přes rameno a táhl ho od policejního vozu. Velitel hlídky se*

⁹⁴ § 30 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁹⁵ § 28 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

⁹⁶ § 29 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

bránil tím, že velkou silou udeřil útočníka pod lopatku služební zbraní. Naneštěstí vyšel výstřel a Němec byl zasažen do hlavy, na následky zranění o pět dní později zemřel.

Případ obsahoval celou řadu otázek, předně bylo zjištěno, že služební zbraň ČZ vzor 75 může vystřelit v důsledku nárazu, nebo že policistům v Příbrami bylo ponecháno na vlastním uvážení, zda budou zbraň nosit s nábojem v komoře. Hlavní otázkou však bylo, zda šlo o nutnou obranu, či nikoliv. Výpovědi jednotlivých svědků se podstatně lišily v tom, zda v momentě, kdy policista užil úder zbraní byl již útočník pacifikován. Mladistvý svědek Martin Ž. uvedl, že policista poškozeného srazil na zem a pak vyšel výstřel, nicméně při rekonstrukci uznal, že děj se vlastně odehrával za jeho zády, on se otočil až po výstřelu a musel si tedy zbytek domyslet. Po zkoumání střelné rány bylo dovozeno, že k úderu a tím i výstřelu došlo v momentě, kdy poškozený již padal k zemi. V důsledku toho nebyl úder vnímán jako nutná obrana a policista byl souzen za ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 tehdy účinného trestního zákona⁹⁷.

Problematiku oběti nalezneme i v Hlavě V trestního zákoníku, zabývající se trestáním. V § 38 odst.3 je dána povinnost přihlédnout při ukládání trestní sankce i k právem chráněným zájmům poškozených. Na stanovení druhu a výměry trestu mají svůj podíl polehčující a přitěžující okolnosti. Polehčující okolností relevantní s ohledem na viktimologickou problematiku je například odstranění škodlivého následku a náhrada způsobené škody nebo oznámení vlastního činu úřadům⁹⁸. Celá řada demonstrativně vyjmenovaných přitěžujících okolností se dotýká osoby oběti, kupříkladu spáchání trestného činu z národnostní, rasové, náboženské a jiné podobné nenávisti, spáchání trestného činu na dítěti, osobě blízké, těhotné, nemocné, zdravotně postižené, vysokého věku nebo nemohoucí⁹⁹.

Přejdeme-li ke zvláštní části trestního zákoníku, stává se kritérium trestného činu spáchaného na těhotné ženě, dítěti nebo dítěti mladším patnácti let často okolností zvláště přitěžujících, tedy okolností podmiňujících užití kvalifikované skutkové podstaty, zejména u trestných činů násilných a sexuálních. Míra újmy způsobené oběti tvoří hranici mezi ublížením na zdraví a těžkým ublížením na zdraví. Naopak předchozí zavrženíhodné jednání poškozeného je znakem privilegované skutkové podstaty zabití a

⁹⁷MALÝ,K. *Kde je hranice nutné obrany ?* Kriminologický sborník 5/2001. Str.7 an.

⁹⁸ § 41 písmeno j) resp. k) zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku

⁹⁹ § 42 písmeno b) resp. h) zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku

ublížení na zdraví z omluvitelné pohnutky. Posledním případem reflexe role oběti u trestných činů proti životu a zdraví je existence či absence souhlasu těhotné ženy s nedovoleným přerušением těhotenství podle § 159, resp. § 160 trestního zákona.

Naopak u trestného činu pohlavního zneužití podle § 187, jak je již zmíněno výše, souhlas oběti neodstraní protiprávnost jednání pachatele.

Klíčovou roli hraje jednání oběti při vzniku trestných činů souvisejících s uvedením v omyl, jako jsou poškození cizích práv podle § 181 nebo podvod podle § 209, nebo se zneužitím svěřené věci, jako jsou zpronevěra podle § 206 či druhá základní skutková podstata neoprávněného užívání cizí věci podle § 207.

6. Reflexe role oběti v trestním právu procesním

Jednou ze stran trestního procesu je poškozený, který je nejbližší obdobou viktimologické oběti. Oba pojmy se však zcela nekryjí, oběť je zpravidla poškozeným, ale zdaleka ne každý poškozený je oběť. Vyplývá to z výše uvedené definice pojmu oběti, již mj. může být pouze fyzická osoba. Naproti tomu poškozeným trestní řád rozumí toho, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma nebo na jehož úkor se pachatel obohatil, bez dalšího omezení.

Poškozený může v dnešním trestním řízení uplatnit řadu práv, o nichž musí být řádně, včas a srozumitelně poučen. To se vztahuje na práva uvedená v trestním řádu i na práva podle zákona o obětech trestných činů, je-li poškozený zároveň obětí¹⁰⁰. Mezi práva poškozeného patří zejména právo činit návrhy na dokazování, a to již v přípravném řízení a po skončení vyšetřování prostudovat spis, zúčastnit se sjednávání dohody o vině a trestu, hlavního líčení anebo veřejného zasedání o odvolání či schválení dohody o vině a trestu, má právo pronést závěrečnou řeč, což odpovídá zásadě slyšet druhou stranu, resp. všechny strany řízení. O institutu souhlasu poškozeného je pojednáno v části 3.6 této práce. Poškozený může být v trestním řízení zastoupen zákonným zástupcem, opatrovníkem nebo zmocněncem.

Poškozený má právo navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku rozhodl o povinnosti pachatele nahradit škodu či nemajetkovou újmu anebo vydat bezdůvodné

¹⁰⁰ § 46 zákona č.141/1961 Sb., trestního řádu

obohacení, tato rovina řízení se nazývá adhezním řízením. Tento nárok lze uplatnit nejpozději před začátkem dokazování u hlavního líčení nebo u prvního jednání o dohodě o vině a trestu. Má také právo navrhnout zajištění svého nároku. Proti výroku o náhradě škody nebo jeho absenci může podat odvolání, nicméně nemá právo podat odvolání proti výroku o vině, který je nezbytným předpokladem adhezního řízení. Soud může nárok přiznat, je-li dokazováním dostatečně prokázán, jinak poškozeného odkáže na občanskoprávní řízení, také může přiznat nárok z části a odkázat na civilní řízení ve zbytku.

Povinnost odškodnit poškozeného je součástí většiny odklonů řízení, tedy způsobů, jak věc meritorně rozhodnout bez nařízení hlavního líčení. Mezi podmínkami podmíněného zastavení je náhrada škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení, u narovnání je navíc zapotřebí souhlas poškozeného.

Nedokonalou se jeví ochrana zájmů poškozeného v případě trestního příkazu. Přitom právě trestním příkazem se rozhoduje přibližně polovina všech trestních případů¹⁰¹. Trestním příkazem náhrada škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení může být přiznána, ale není stanovena povinnost vyrozumět poškozeného, že věc by mohla být nebo bude vyřešena trestním příkazem, takže poškozený nemusí mít reálně možnost uplatnit svůj nárok. Navíc poškozený nemá právo proti trestnímu příkazu podat odpor.

¹⁰¹JELÍNEK,J.*Současná trestní politika- co je nejdůležitější*. In: JELÍNEK,J., GRÍVNA,T. et al.: Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu. Praha: Leges, 2012. Str. 19.

Závěr

Mezi cíli této práce bylo poukázat na to, jak komplexní vědou se kriminalistická viktimologie v relativně krátkém čase stala. Přes relativně úzce vymezený předmět mají její poznatky zásadní význam pro kriminalistickou praxi. Vědecko-technický pokrok vytváří stále nové a účinnější metody a postupy vyhledávání, zajišťování a vyhodnocování materiálních stop, ale kromě lepší míry objasněnosti vlastně nepřispívá k důvěře veřejnosti ve schopnosti a ochotu orgánů činných v trestním řízení. Naopak důsledné využívání rad a postupů doporučených kriminalistickou viktimologií má přispět k vyšší důvěře, ochotnější a efektivnější spolupráci obětí v trestním řízení a snižování podílu latentní kriminality.

Vedle oběti v roli svědka či oznamovatele dochází k zlepšování pomoci oběti, jakožto osobě, která utrpěla trestným činem újmu, což je v souladu s obecným příklonem k restorativní justici. Zlepšuje se také procesní postavení poškozeného v trestním řízení, v průběhu permanentní novelizace trestního řádu dosáhl na úroveň práv srovnatelnou s obviněným. Uvedl bych například právo na prostudování spisu a podávání návrhů na doplnění při skončení vyšetřování, možnost účasti zmocněnce poškozeného při vyšetřovacích úkonech a možnost za daných podmínek rozhodnout o nároku na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně nebo za sníženou odměnu.

Problematika ochrany práv obětí se přenesla i na ústavní úroveň, o čemž svědčí příklady z judikatury ESLP a Ústavního soudu ČR. Ústavní soud mj. uznává, že ochrana práv poškozeného může být v některých případech účelně provedena pouze v rámci trestního řízení, přestože nadále se toto řízení vede mezi státem a obviněným a žádné třetí osobě není zaručeno právo, aby byla jiná osoba stíhána a odsouzena¹⁰².

Problémem zůstává ochrana před sekundární viktimizací. Správné citlivé a ohleduplné zacházení s obětí nezávisí na liteře zákona, ale vyžaduje důsledné vyškolení všech, kdo přijdou s obětí do styku. V praxi toto tedy můžeme žádat od orgánů činných v trestním řízení, ale bohužel není způsob, jak v tomto směru účinně působit na znalce, obhájce, média a okolí oběti. Ve vztahu ke znaleckému zkoumání je třeba znovu promyslet potřebu téměř plošného zkoumání obecné věrohodnosti. S ohledem na

¹⁰² Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26.3.2014, sp.zn. I ÚS 4019/13 bod 27.

sekundární viktimizaci působenou médii a sociálním okolím obětí by bylo nejlepší veřejně vyvracet mýty o kriminalitě a zajistit alespoň základní osvětu plošně. Zopakují klíčovou myšlenku, že ochrana před sekundární viktimizací je důležitá nejen ve vztahu k oběti, ale usnadňuje i práci orgánům činným v trestním řízení a přispívá k bezpečnosti snižováním latence. Nakonec, že se nejedná o problém jich, tedy obětí, ale nás, tedy společnosti, je zřejmé z toho, že podle odhadů odborníků se s viktimizací setkalo asi 60 % dospělé populace.

Použitá literatura

Knižní zdroje

ČÍRTKOVÁ, L. *Forezní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 431 s. ISBN 80-86473-86-4.

ČÍRTKOVÁ, L. *Kriminální psychologie*. Praha: Eurounion, 1998. 255 s. ISBN 80-85858-70-3.

ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 309 s. ISBN 80-86898-73-3.

ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie: základy praktické psychologie pro policisty, strážníky, justiční stráž a pracovníky soukromých bezpečnostních služeb*. Praha: Support, 1995. 285 s.

ČÍRTKOVÁ, L., VITOUŠOVÁ, P. a kol. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů. Příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada Publishing, 2007. 192 s. ISBN 978-80-247-2014-2.

- ČÍRTKOVÁ, L. *Viktologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál, 2014. 158 s. ISBN 978-80-262-0582-1.
- HOLOMEK, J. *Viktologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2013. 164 s. ISBN 978-80-7380-446-6.
- KAISER, G. *Kriminologie: Úvod do základů*. Praha: C.H. Beck, 1994. 264 s. ISBN 80-7179-002-8.
- MUSIL, J.; KONRÁD, Z.; SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika*. Praha: C.H. Beck, 2001. 512 s. ISBN 80-7179-362-0.
- NOVOTNÝ, O., ZAPLETAL, J. A kol. *Kriminologie*. 3., přeprac. vyd. Praha: ASPI, 2008. 527 s. ISBN 978-80-7357-377-5.

Příspěvky ve sbornících

- BARILIK, I. *Obete genocidy před Mimoriadnymi senátmi súdov v Kambodži*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 214-236.
- BUDINOVÁ, A. *Bezplatná právní pomoc obětem domácího násilí*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 140-147.
- ČÍRTKOVÁ, L. *Viktologické expertízy - Otevřené otázky psychologického posuzování obětí*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 30-67.
- DANKOVÁ, K. *Pojem oběť trestného činu a jej postavenie v trestnom konani v komparatívnom kontexte*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 108-118.
- DURDÍK, T. *Využití institutů posilujících ochranu poškozených při jednání u soudu*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 50-59.
- GIBALOVÁ, D. *Náhrada nemateriální újmy v trestním řízení*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 68-77.
- GRÍVNA, T. *Zákon o obětech trestných činů*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 22-30.
- HORÁKOVÁ, J., KOŤÁTKOVÁ, M. *Práce s obětí trestného činu v širším kontextu restorativní justice*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 119-123.
- JELÍNEK, J. *Současná trestní politika - co je nejdůležitější*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012.
- KALIBOVÁ, K. *Oběti násilí z nenávisti jako zvlášť zranitelné oběti*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 160-170.
- KVĚTENSKÁ, D. *Pomoc obětem mravnostních a násilných trestných činů v praxi*. In: JELÍNEK, J., GRÍVNA, T. et al.: *Poškozovaný a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 130-139.

LUKÁŠ, B. *Peněžitá pomoc obětem trestných činů-komparativní analýza*. In: JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 148-159.

MARTINKOVÁ, M. *K výzkumům obětí kriminality v České republice*. In: JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 180-183.

MATOUŠEK, O. *Transcedence a desistence*. In: JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 193-197.

SVATOŠ, R. *Oběti násilné trestné činnosti-loupeží*. In: JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 171-179.

ŠÁMAL, P. *K novelizaci trestního řádu v souvislosti s návrhem zákona o obětech trestných činů*. In: JELÍNEK, J., GŘIVNA, T. et al.: *Poškozený a oběť trestného činu z trestněprávního a kriminologického pohledu*. Praha: Leges, 2012, str. 31-49.

Příspěvky v časopisech

ČÍRTKOVÁ, L. *Role oběti ve vyšetřování násilných trestných činů*. Kriminalistický sborník 4/2001. Str. 34-39.

FÜRBACH, M. *Možnosti detekce latentních daktyloskopických stop z lidské kůže*. Kriminalistika 2/2003. Str. 211-217.

HORÁK, J. *Agresivní a provokující oběť násilného trestného činu*. Kriminalistika 2/2010, str. 102-133.

MALÝ, K. *Kde je hranice nutné obrany ?* Kriminalistický sborník 5/2001. Str. 7 an.

MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. *O významu poznávání obětí trestné činnosti*. Kriminalistika 1/2009 str. 42-55.

MAREŠOVÁ, A., MARTINKOVÁ, M. *Oběti jako možný zdroj informací o výskytu latentní kriminality a sociálně patologických jevů*. Kriminalistika 1/2012.

MATOUŠEK, V. *Pokus vraždy pro pár korun*. Kriminalistický sborník 4/2001.

MAZÁNEK, M., SUCHÁNEK, J. *Povýstřelové zplodiny a jejich význam v kriminalistické praxi*. Kriminalistika 1/2000. Str. 45-50.

SVOBODA, V. *Některé nové možnosti určování vzdálenosti střelby z ručních zbraní*. Československá kriminalistika 1/1969. Str. 5-12.

Právní předpisy

Ve znění účinném k 1. 3. 2016

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů)

Judikát

Nález Ústavního soudu ČR ze dne 26.3.2014, sp.zn. I ÚS 4019/13

Resumé

Cílem této práce je stručně představit kriminalistickou viktimologii a pojednat o oběti trestného činu. Práce je rozdělena do šesti kapitol, pohlížejících na související problematiku z různých úhlů pohledu. První dvě se zabývají samotnou kriminalistickou viktimologií. Následující dvě rozebírají roli oběti v trestním řízení pohledem kriminalistické viktimologie. Poslední dvě kapitoly odrážejí postavení oběti v současném českém trestním právu.

První kapitola definuje základní pojmosloví používané kriminalistickou viktimologií, které se liší od pojmů trestního práva.

Druhá kapitola se věnuje vzniku a vývoji kriminalistické viktimologie a jejímu postavení mezi příbuznými vědními obory.

Třetí kapitola je zaměřena na předmět kriminalistické viktimologie, tj. roli oběti při vyšetřování trestného činu. Je rozdělena do devíti částí rozebírajících vztah oběti a pachatele, podíl oběti na vzniku trestného činu, vliv oběti na vznik stop, oběť jako zdroj stop, význam oběti pro vyšetřování, oběť jako oznamovatele a svědka trestného činu s důrazem na otázku věrohodnosti, účast oběti na jiných vyšetřovacích úkonech a nakonec oběť jako předmět odborného zkoumání.

Čtvrtá kapitola pojednává o sekundární újmě způsobené oběti trestného činu nevhodným jednáním v průběhu vyšetřování. Popisuje konkrétní psychologická doporučení a vhodné způsoby chování.

Pátá kapitola je věnována roli oběti v současném českém trestním právu hmotném. Zabývá se jednáním oběti ve vztahu k okolnostem vylučujícím protiprávnost, druhu a výměře trestu a některým konkrétním skutkovým podstatám zvláštní části trestního zákoníku.

Šestá kapitola rozebírá práva oběti trestného činu v rámci trestního řízení s pachatelem.

Tato práce dokládá a v závěru zdůrazňuje, že tématu oběti trestných činů se ve společnosti nevěnuje náležitá pozornost, ale naopak panuje řada mýtů a předsudků.

Criminalistic study of crime victims (criminalistic victimology)

Summary

The aim of this thesis is to briefly introduce criminalistic victimology and characterise victim of a crime. Text is composed of six chapters, concerning different aspects of the topic. First two deal with the science of criminalistic victimology. Following two examine role of victim during criminal investigation according to criminalistic victimology. Last two chapters reflect position of victim in contemporary czech criminal law.

The first chapter defines basic terminology used in criminalistic victimology, different to terms of criminal law.

The second chapter documents origins and evolution of criminalistic victimology and its place among related disciplines.

The third chapter is focused on the object of criminalistic victimology, i.e. victim's role in criminal investigation. It is further divided in nine parts examining relation of victim and offender, victim's role in genesis of criminal situation, victim as originator and carrier of forensic evidence, significance of victim for criminal investigation, victim as crime reporter and witness with focus on question of credibility, participation of victim during other investigative measures and finally expert examination of victim.

The fourth chapter concentrates on the issue of secondary harm caused by inappropriate behaviour towards victim during investigation and judicial proceedings. It describes specific psychological recommendations and proper conduct.

The fifth chapter explores role of victim in contemporary czech substantive criminal law. It analyzes actions of victim relevant for justification or sentence and some specific crimes.

The sixth chapter describes rights of victim of a crime in criminal procedure.

This paper illustrates and in its conclusion emphasizes that general public does not pay attention to problems of victims and there are still many myths and prejudices.

Klíčová slova: oběť, kriminalistika, viktimologie

Key words: victim, criminalistics, victimology